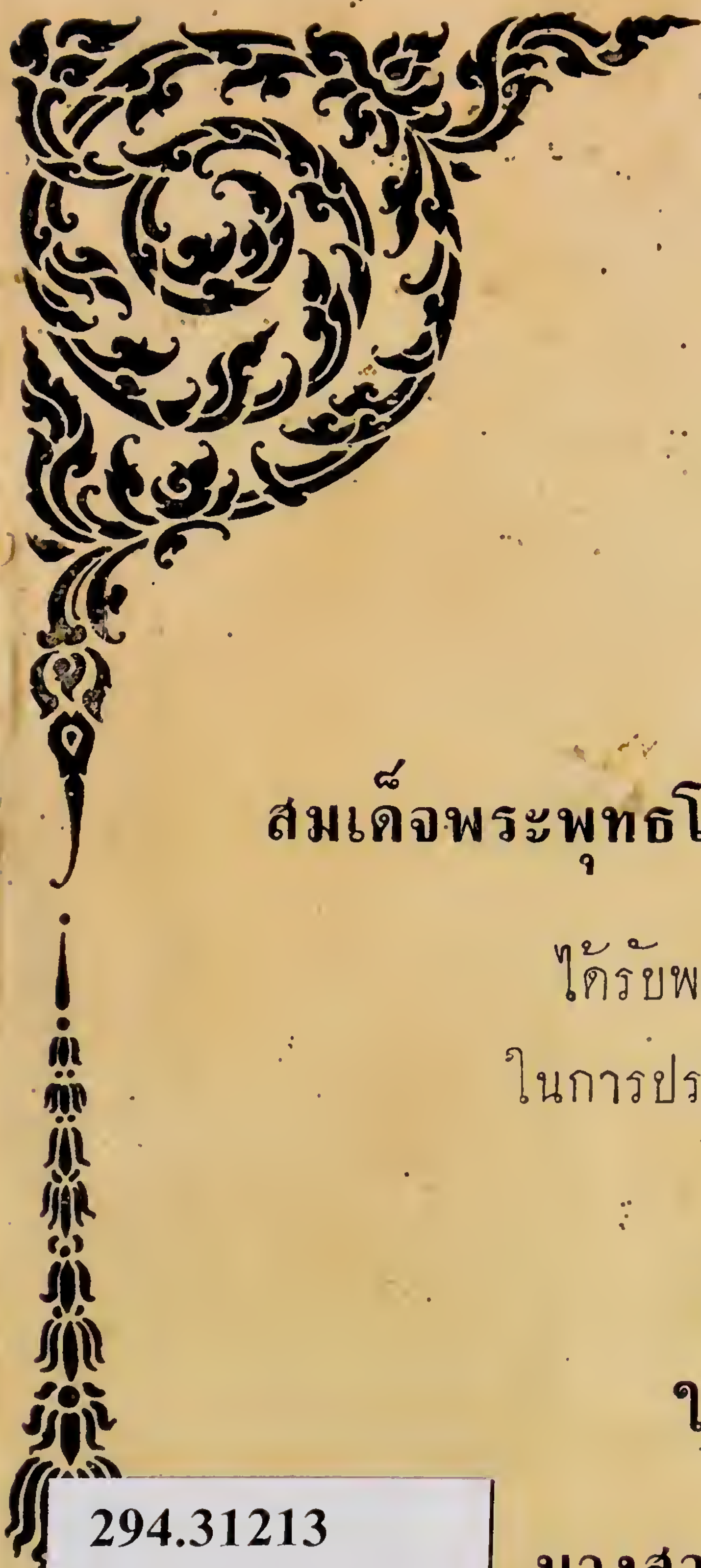

ทิศ ๖

ของ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน นิลประภา)

ได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑
ในการประกวดประจำ พ.ศ. ๒๔๗๔

พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานฌาปนกิจศพ

นางสาวแฉล้ม จันทร์เรือง

ณ เมรุวัดประดู่ธรรมาธิปัตย์
ตำบลบางซื่อ อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร

๔ มิถุนายน ๒๕๑๓

ทิศ ๖

ของ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน นิลประภา)

ได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑
ในการประกวดประจำ พ.ศ. ๒๔๗๔

พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานฌาปนกิจศพ

นางสาวแฉล้ม จันทร์เรือง

ณ เมรุวัดประดู่ธรรมาธิปัตย์
ตำบลบางซื่อ อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร
๔ มิถุนายน ๒๕๑๓

คำนำ

นาวาเอก อุดมศักดิ์ ราชรัตนารักษ์ สารวัตรใหญ่ทหารเรือ ปรารภการบำเพ็ญกุศลฌาปนกิจศพ น.ส. แฉล้ม จันทร์เรือง ซึ่งเป็นพี่สาว เมื่อได้อ่านบทความเรื่อง ทิศ ๖ ซึ่งแต่งประกวด ได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ เห็นว่ามีสาระประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอย่างมากมาย ใคร่จะขออนุญาตพิมพ์เป็นเล่มแจกเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ เห็นเป็นเจตนาที่ดี เป็นบุญกุศล เผยแผ่คำสอนให้เป็นประโยชน์กว้างขวางจึงยินดีอนุญาตให้พิมพ์ตามปรารถนา

เรื่อง ทิศ ๖ นี้ เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้า เปรียบเทียบบุคคลที่เกี่ยวข้องอยู่รอบตัวเรา ว่าเหมือนกับทิศทั้งหลาย คือทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ต้องอยู่รอบตัวเราเสมอ เพื่อให้บุคคลปฏิบัติตนให้สมกับหน้าที่ ซึ่งตรงกับท่านเปรียบเป็นทิศอะไรไว้มิให้ขาดตกบกพร่อง ย่อมจะก่อเกิดความรักใคร่เคารพนับถือ ให้ความอนุเคราะห์ สงเคราะห์แก่กันและกัน เว้นการเบียดเบียน ข่มเหง รังแก ชีวิตจะได้อยู่เย็นเป็นสุขตามฐานะ

จึงเป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะพึงสนใจศึกษา แล้วปฏิบัติตนตามหน้าที่ของตนให้เหมาะสม จะได้ชื่อว่าบูชาพระรัตนตรัยด้วยปฏิบัติบูชา สมหน้าที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ขออำนาจกุศลที่ปัยชนทั้งหลายได้บำเพ็ญมาแล้ว จงดลบันดาลความสุขสมบูรณ์ด้วย สิริสวัสดิ์ พิพัฒน์ อุดมมงคล แก่ น.ส. แฉล้ม จันทร์เรือง ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน)

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๓

ประวัติย่อ

นางสาวแฉล้ม จันทร์เรือง

นางสาวแฉล้ม จันทร์เรือง เป็นบุตรีของนายเขียน และ นางสุดใจ จันทร์เรือง มีพี่น้องทั้งหมด ๘ คน คือ.

๑. นายขาว จันทร์เรือง

๒. นางสาวแฉล้ม จันทร์เรือง

๓. นางถนอม เพ็ชรอินทร

๔. พล.อ.ต. ขรรค์ชัย จันทร์เรือง

๕. นางเจือ เพ็งผ่อง

๖. นางสายหยุด คนึงเหตุ

๗. นางสายบัว ศิริโยทยาน

๘. น.อ. อุดมศักดิ์ ราชรัตนารักษ์ ร.น.

ในขณะที่มีชีวิตอยู่ นางสาวแฉล้ม จันทร์เรือง เป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนบ้านและญาติมิตร ทั้งเคร่งครัดในพุทธศาสนา โดยไปถืออุโบสถที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามทุกวันพระ จึงเป็นที่รักและเคารพของญาติพี่น้องทุกคน

ได้เคยปรารภกับพี่น้องไว้ว่า วัดประดู่ธรรมาธิปัตย์ ซึ่งเป็นวัดบรรพบุรุษสร้างไว้ ยังขาดสิ่งก่อสร้างถาวรหลายอย่าง จึงได้บริจาคเงินสร้าง

๑. เมรุเผาศพแบบถาวร ๑ แห่ง
๒. ศาลาบำเพ็ญกุศล ๑ หลัง
๓. ศาลาเก็บพระ ๑ หลัง
๔. หีบทองเครื่องตั้งพร้อม ๑ ชุด
๕. โกดังเก็บศพ ๑ หลัง

ปกตินางสาวแฉล้ม จันทร์เรือง เป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรง มาระยะหลังได้ป่วยเป็นโรคมะเร็งและได้ถึงแก่กรรมโดยสงบ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๐ ที่บ้านเลขที่ ๓๔ หมู่ที่ ๘ ตำบลบางซื่อ อำเภอดุสิต จังหวัดพระนคร รวมอายุได้ ๖๒ ปี.

สารบัญ

หน้า

เรื่องทิศ ๖

บทต้น

เด็ก ๆ คงรู้จักพระอาทิตย์ที่ขึ้นมาเวลาเช้า และค่อยเขยิบสูงขึ้นข้ามศีรษะตกไปในเวลาเย็น ถ้าให้ใครคนหนึ่งยืนกางแขนผินหน้าไปทางที่พระอาทิตย์ขึ้นมา ด้านข้างหน้าที่มองเห็นพระอาทิตย์นั้น เขาเรียกกันว่าทิศตะวันออก เพราะพระอาทิตย์โผล่ขึ้นมาทางนั้นก่อนทุกวัน ด้านข้างหลังเป็นทางที่พระอาทิตย์ตกหายไป เขาเรียกว่าทิศตะวันตก ด้านข้างมือซ้ายเขาเรียกว่า ทิศเหนือ ด้านข้างมือขวาเขาเรียกว่า ทิศใต้ ทิศทั้ง ๔ นี้เป็นทิศสำคัญ ที่เขาแบ่งแยกละเอียดออกไปอีกเป็น ๘ ทิศ ๑๖ ทิศก็ยังมี

ทิศเหล่านี้ คนแต่ก่อนบางพวกเขาถือว่ามีเทวดารักษาประจำทิศ ตื่นขึ้นเช้าเขามักกราบไหว้ทิศเหล่านี้ เป็นการเคารพบูชาเทวดาประจำทิศ เพราะอยากให้เทวดารักใคร่สงสาร

ต่อมาครั้งพระพุทธเจ้าของเราเที่ยวเทศน์สั่งสอนคนทั่วไป มีเรื่องเล่าว่า คราวหนึ่งเมื่อท่านจำพรรษาอยู่วัดเวฬุวัน เคียงเมืองราชคฤห์ วันหนึ่งเวลาเช้าทรงเห็นเด็กชายคนหนึ่งชื่อสิงคาล นุ่งผ้าเปียก ห่มผ้าเปียก กำลังกราบไหว้ทิศเหล่านั้น จึงตรัสถามว่า เจ้าทำอะไร เด็กชายสิงคาลตอบว่า ไหว้ทิศขอรับ ท่านถามอีกว่า ไหว้ทิศทำไม เขาตอบว่า เมื่อบิดาของกระผมจะตาย ท่านได้สั่งว่าให้ไหว้ทิศ กระผมจึงทำตามคำบิดาสั่งขอรับ จึงตรัสว่าการไหว้ทิศของ พวกเราไม่ทำกันอย่างนี้ เด็กชาย สิงคาลแปลกใจ อยากรู้เรื่องจึงอ้อนวอนขอให้ท่านชี้แจงให้ฟัง

พระพุทธเจ้าท่านเป็นผู้ฉลาดเฉลียว เข้าใจสั่งสอนคนนัก ชั้นแรกทรงอธิบายถึงความประพฤติที่ควรทำและไม่ควร ทำ อย่าง อื่น ๆ ให้ เด็ก ชาย สิงคาล ฟัง เพลิน เสียก่อน ภายหลังจึงจัดเอา คนที่ คนทุก ๆ คนมักเกี่ยวข้องอาศัยช่วยเหลือกันได้ มาเปรียบเทียบให้เหมือนกับทิศต่าง ๆ คือ ทิศทิศตะวันออก (ปุรัตถิมะทิศ แปลว่า ทิศเบื้องหน้า) นั้นเปรียบได้แก่บิดามารดา เพราะบิดามารดาเป็นผู้มีบุญคุณได้เลี้ยง

ดูลูกมาก่อนคนอื่น เหมือนพระอาทิตย์ที่โผล่ขึ้นมาทางด้านทิศตะวันออกก่อนฉะนั้น ทิศใต้ (ทักษิณะทิศ แปลว่าทิศเบื้องขวา) เปรียบได้แก่ครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์เป็นผู้แนะนำสั่งสอนศิษย์รองต่อจากบิดามารดาอีกที่ ทิศใต้อยู่ข้างมือขวา มือขวาเป็นมือถนัดเขียนหนังสือหรือทำการอย่างอื่นโดยมาก จึงเปรียบได้แก่ครูอาจารย์ ทิศตะวันตก (ปัจฉิมะทิศ แปลว่า ทิศเบื้องหลัง) เปรียบได้แก่สามีภริยา เพราะเป็นผู้ที่จะมีมาทีหลัง เมื่อคนเราเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ทิศเหนือ (อุตตะระทิศ แปลว่า ทิศเบื้องซ้าย) เปรียบได้แก่เพื่อน เพราะทิศเหนืออยู่ข้างมือซ้าย มือซ้ายเป็นมือที่ช่วยข้างขวาทำอะไรได้บ้าง และมิใช่เพียง ๔ ทิศนี้เท่านั้น ท่านยังจัดเพิ่มขึ้นอีก ๒ ทิศ คือทิศเบื้องต่ำ (เหฏฐิมะทิศ แปลว่า ทิศเบื้องต่ำ) เปรียบได้แก่บ่าวไพร่ เพราะเป็นผู้มีฐานะพื้นเพต่ำกว่านาย นายเขาใช้สอยบังคับได้ บ่าวจะใช้สอยนายไม่ได้ ทิศเบื้องบน (อุปริมะทิศ แปลว่า ทิศเบื้องบน) เปรียบได้แก่ภิกษุสามเณร ผู้รักษาศีลประพฤติความดี รวมเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าเปรียบเทียบไว้ ๖ ทิศด้วยกัน

ดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าเทียบเคียงคนให้เหมือนกับทิศดังนี้แล้ว ยังได้อธิบายถึงวิธีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกันเป็นทิศ ๆ ไว้อีก เช่นบิดามารดากับลูก มีหน้าที่เกี่ยวข้องกันอย่างไรเป็นต้น แต่จะเอาไว้เล่าให้ฟังในบทต่อไป พอพระพุทธเจ้าอธิบายทิศ และหน้าที่ วิธีซึ่งเปรียบเหมือนการกราบไหว้ทิศจบแล้ว เด็กชายสิงคาลชอบใจมาก ลุกขึ้นทำความเคารพ แสดงตัวว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็น "พระศาสดา" ของตน ยอมเป็นศิษย์ตั้งแต่นั้นมา

เราได้อ่านรู้เรื่องของพระพุทธเจ้าเพียงนี้ พอสังเกตได้ว่าท่านฉลาดมากทีเดียว เข้าใจเปรียบเทียบให้เห็นง่ายดูซิ คนพวกอื่น ๆ เขานิยมไหว้ทิศกัน ท่านก็อธิบายคล้อยตามว่าควรไหว้ทิศเหมือนกันเช่นนั้น แต่แทนที่จะให้ไหว้ทิศต่าง ๆ เปล่า ๆ ท่านกลับหมายเอาคนที่ต้องเกี่ยวข้องช่วยเหลือกันยกขึ้นเป็นทิศแทน เพราะดีกว่าไหว้ทิศจริง ๆ มากทำให้เกิดความรัก ความเอ็นดูต่อกัน และกันดีขึ้น ช่วยเหลือกันได้ตามสามารถ และไม่ใช่เพียงยกเอาคนขึ้นมาเปรียบเป็นทิศเฉย ๆ เท่านั้น ท่านยังอธิบายแยกหน้าที่

ที่ควรประพฤติต่อกันไว้อีกอย่างละเอียด ให้พวกเราได้รู้ได้ประพฤติตาม นี่เป็นเครื่อง แสดงถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าที่มีแก่พวกเรายิ่งนัก เรานับถือ เคารพบูชากราบไหว้รูปของท่าน (พระพุทธรูป) แล้วนึกถึงคุณความดีของท่านเช่นนี้เสมอ จะชวนให้เราอยากทำตามเรื่องที่ท่านสั่งสอนมากขึ้นอีก จักชื่อว่าเป็นคนดี เพราะคนที่ประพฤติตามคำสอนของท่านไม่เป็นคนเลวเลย

บทที่ ๑ ปุรัตถิมะทิศ บิดามารดา

เราทุกคนที่เกิดมา ล้วนต้องอาศัยเกิดมาจากบิดามารดาทั้งนั้น ซ้ำต้องอาศัยบิดามารดาประคับประคองเลี้ยงดูมาก่อนด้วย จึงค่อยเติบโตขึ้นได้ ถึงผู้ที่เป็นกำพร้าก็ยังได้อาศัยการเลี้ยงดูจากหมู่ญาติพี่น้องบ้าง หรือจากท่านผู้มีเมตตากรุณารับเลี้ยงดูบ้าง ผู้ที่เป็นกำพร้าจึงควรเคารพนับถือผู้ที่เลี้ยงดูตนมา ให้เหมือนกับบิดามารดาของตนทีเดียว บิดามารดาเป็นคนสำคัญที่สุดของโลก เราเกิดมาครั้งหนึ่ง ก็มีบิดามารดาได้ ๒ คนนี้เท่านั้น ไม่มีแทนอีก

และเมื่อพูดถึงความรักกันแล้ว ใครจะมารักเราเท่ากับบิดามารดาเป็นไม่มี คิดดูเถิด ถ้าท่านไม่รักใคร่เราแล้ว ท่านจะคอยป้อนข้าวป้อนน้ำ ขับกล่อมให้หลับนอนเมื่อเรายังเล็กอยู่ทำไม ท่านจะหาเสื้อผ้าให้เรานุ่งห่ม หาขนมให้รับประทานเมื่อค่อยโตขึ้นทำไม ท่านจะสั่งสอนตักเตือนเราทำไม ท่านจะให้เราเรียนหนังสือทำไม ไม่ใช่เพราะท่านรักใคร่เราสงสารเราดอกหรือ ท่านย่อมเป็นห่วงคิดถึงเรา กลัวเราจะไม่สบายในขณะวิ่งเล่นกรำแดดกรำฝนบ้าง ถูกใครข่มเหงในเวลาเล่นกับเพื่อนเกเรบ้าง ได้รับอันตรายอย่างอื่น เช่นกลับจากโรงเรียนถูกรถชน คนวิ่งราวบ้าง ความเป็นห่วงของบิดามารดาด้วยไม่อยากให้ลูกลำบาก ต้องการให้มีแต่ความสบาย มีวิชาความรู้ ความประพฤติดี เหล่านี้ ไม่มีเวลาหมดสูญหายจากใจท่านเลย ถึงท่านจะโกรธเคืองอย่างไร ถ้าเราอ้อนวอนขอโทษท่านไม่ช้าก็ดีอย่างเดิม ที่สุดเมื่อเราเติบโตขึ้น ท่านกลับเป็นห่วงเอาใจใส่ดูแลมากขึ้นอีก การที่ท่านเลี้ยงดูเป็นห่วงเรานี่แหละ นับว่าเป็นบุญคุณของท่านที่มีแก่เราผู้เป็นลูกยิ่งนัก

เพราะฉะนั้นเราควรจำหัวข้อให้รู้ว่า บิดามารดามีคุณ (ในพระสูตรกล่าวบุตรพึงบำรุงก่อน ที่เรียงกลับกันนี้เพื่อสะดวกแก่เรื่อง) แก่เราอย่างไรเสียก่อน ดังต่อไปนี้

๑. บิดามารดาของเราท่านได้เลี้ยงดูให้อะไรต่ออะไรแก่เราด้วยความเอ็นดูรักใคร่ส่วนหนึ่งแล้วยังไม่เพียงพอเท่านี้ ท่านยังคอยห้ามปรามเราไม่ให้ทำไม่ให้เล่นในสิ่งที่ไม่ดี เช่น ท่านห้ามไม่ให้ซน เล่นมีด เล่นไฟบ้างไม่ให้รังแกคนอื่น ไม่ให้ด่าใคร โกหกใครบ้าง ไม่ให้ขี้เกียจเรียนหนังสือบ้างเหล่านี้ เพราะข้อที่ท่านห้ามนั้นเราทำเข้าแล้วจะเป็นการไม่ดีมีแต่คนอื่นเขาเกลียด ท่านเป็นผู้ใหญ่เคยพบเห็นมาก่อน จึงคอยระวังตักเตือนเราอยู่เสมอเช่นนี้ เราต้องเชื่อท่านอย่าดื้อฝ่าฝืนคำห้าม

๒. ท่านห้ามเราแล้ว ท่านก็สอนเราแนะนำเราให้เราเป็นคนดีรู้จักพูดจาอ่อนหวาน รู้จักการเคารพกราบไหว้รู้จักพี่ป้าน้าอา รู้จักนุ่งห่มตลอดจนรู้จักอ่านหนังสือเหล่านี้เป็นต้น เรารักท่านต้องประพฤติตามคำสอนของท่าน ถ้าเราดื้อหัวรั้นไม่เชื่อฟังท่านก็ชื่อว่าเราไม่รักบิดามารดา กลับจะถูกทำโทษอีกด้วย

๓. พอเราโตขึ้นพูดจาชัด ท่านมักเริ่มหัดสอนให้เราอ่านหนังสือท่านสอนเองบ้าง ให้คนอื่นสอนบ้าง พอสมควรก็มักให้เข้าโรงเรียน เพราะหนังสือเป็นเบื้องต้นของความรู้อื่น ๆ ถ้าเราไม่รู้หรือรู้เพียงเล็กน้อยก็นับว่าเราโง่ เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ จะทำมาหากินลำบากยาก ๆ จน ๆ คนที่มีวิชาความรู้ได้เล่าเรียนไว้มาก ๆ หากินง่าย รวยเงินรวยทองเร็ว มียศมีศักดิ์มีคนนับถือ การที่บิดามารดาให้เราเรียนหนังสือหาความรู้นี้ เหมือนกับท่านให้แก้วสารพัดนึกแก่เรา หรือยกทรัพย์สมบัติส่วนหนึ่งให้แก่เราเป็นสมบัติติดตัว ไม่มีใครขโมยได้ ควรเราจะต้องขยันรีบเรียนเสียแต่ยังเล็ก ๆ จะได้มีเวลาเรียนมาก โตเสียแล้วเรียนลำบาก

๔. หากว่าเมื่อเราโตขึ้นเลิกเรียนแล้ว มีอายุมากนับว่าเป็นผู้ใหญ่พอจะหากินเลี้ยงตัวเองได้ ท่านก็มักจะเป็นธุระจัดหาสามีภริยา ที่เห็นว่าสมควรตบแต่งให้เป็นคู่ครองช่วยกันทำมาหากินเลี้ยงตัวต่อไป จะได้เบาใจเบาแรงท่าน เวลานี้เรายังเป็นเด็กอยู่ก็ควรนึกแต่เพียงว่า เราจะตั้งหน้าเรียนหนังสือเท่านั้น อย่าเห็นว่าการเป็นเจ้าชู้เจ้าสาวใน

ขณะเรียนเป็นคนหรูหรา และเวลานี้หรือเมื่อเวลาโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ จะทำธุระการงานอะไร หรือจะคิดหาสามีภริยา อย่าลืมปรึกษาหารือท่าน ขอความเห็นจากท่านด้วย จึงจะนับว่าเป็นลูกที่ดี เคารพนับถือบิดามารดาแท้

๕. อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเราโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ประพฤติตัวดี เชื่อถ้อยฟังคำท่าน ไม่เป็นคนสุรุ่ยสุร่ายไม่เที่ยวเป็นนักเลงเกะกะสูบฝิ่นกินเหล้า ขยันทำมาหากินในทางดี ท่านมักยกทรัพย์สมบัติของท่านให้อีกเพื่อเป็นทุนต่อไป ถึงเวลานี้ท่านจะให้เราอยู่เสมอ เป็นค่าขนม ค่าเครื่องแต่งตัว ค่าเล่าเรียน หรือบางทีท่านให้เป็นพิเศษบ้างก็จริง แต่ยังไม่จุใจท่าน เราขยันหมั่นเรียนเตรียมประพฤติตัวให้ดีไว้ ยังจะได้อีก แต่อย่ามัวนึกทะนงเสียว่าทรัพย์สมบัติของบิดามารดามากมายแล้ว เราไม่ต้องแสวงหาอีก รอเวลาท่านยกให้ดีกว่า ดังนี้เป็นการผิด เราต้องนึกว่าทรัพย์ของบิดามารดาจำเป็นที่เราผู้เป็นลูกจะต้องได้รับ ไม่ต้องเป็นห่วง นับว่าเป็นกำไรส่วนหนึ่งแล้ว ส่วนเราควรพยายามกระเหม็ดกระแหม่เงินทองไว้ให้เป็นต้นทุน ด้วยกำลังของ

เราเองอีกส่วนหนึ่งจึงจะชอบ เป็นการเพิ่มเติมให้ทวีมากยิ่งขึ้น

บิดามารดามีบุญคุณแก่ลูกดังกล่าวมาแล้วนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ยกขึ้นเปรียบเหมือนทิศเบื้องหน้าของลูก เราเป็นลูกเมื่อรู้จักบุญคุณ ของบิดามารดาเช่นนี้แล้วจะทำอย่างไร ทำไม่รู้ไม่เห็นเสียหรือ ก็ไม่ชอบไม่ใช่ความคิดของคนดี บุญคุณของท่านยังติดอยู่กับเราเพียงใด ก็เหมือนกับเรายังเป็นลูกหนี้ท่านอยู่เพียงนั้น เราต้องคิดหาทางใช้หนี้ท่านให้ได้ตามกำลัง เพียงแต่เราขอยืมสตางค์เพื่อนกินขนม ๔ – ๕ สตางค์ ยังรู้สึกกระดากอายขายหน้าต้องรีบหามาใช้จนหมด นี่บิดามารดามีบุญคุณแก่เราตั้งแต่เล็กแต่น้อยมา จะไม่รีบทดแทนบุญคุณท่านบ้าง มิเป็นคนเลวทรามเต็มทีหรือ คนอื่นเขาจะพลอยดูถูกว่า เป็นลูกอกตัญญูไม่รู้คุณบิดามารดา น่าเจ็บใจ น่าอายไม่น้อยเลย เพราะฉะนั้นเราเป็นลูก จำเป็นแท้ที่ต้องหาเวลาตอบแทนบุญคุณท่าน อย่ามัวผัดเมื่อนั้นเมื่อนี้สามารถทำได้อย่างไรต้องทำทีเดียว จงประพฤติตามข้อที่จะกล่าวต่อไปนี้ จะได้ชื่อว่าทดแทนบุญคุณบิดามารดาถูกต้องดี คือ

๑. จงนึกดูว่า บิดามารดาได้เลี้ยงดูเรามาแต่อ้อนแต่ออกแล้ว จะปล่อยให้ท่านคงเลี้ยงเราตลอดไปเช่นนี้ไม่สมควรเลย เป็นคนรู้มากเห็นแต่ได้ส่วนตนฝ่ายเดียว ท่านจะแก่เฒ่าลงทุกวัน ไม่มีเรี่ยวแรงทำมาหากินได้สะดวก ส่วนเราก็จะเติบโตแข็งแรงขึ้นทุกที จึงควรต้องหาเวลาเลี้ยงตอบแทนท่านบ้าง หากเวลานี้เรายังเป็นเด็กไม่มีกำลังเลี้ยงท่านเต็มที่ได้ เพียงแต่เรามีของกินหรือของใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ แบ่งให้ท่านบ้าง เป็นการแสดงน้ำใจของเรา เวลาท่านเจ็บไข้เอาใจใส่คอยดูแลท่าน อย่าเที่ยวหลบหนีเล่นเสีย เท่านี้ก็พอสมควรหรือจะให้ดียิ่งขึ้น เมื่อเราเลี้ยงดูท่านด้วยอาหารการกินไม่ได้ แต่เราเชื่อท่านสอน ไม่ฝ่าฝืนสิ่งที่ท่านห้ามทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้ท่านสบายใจไม่ต้องโกรธดุเรา ท่านก็จะปลื้มใจอยู่เสมอเช่นนี้นับว่าดีนักหนา เขาเรียกว่าเลี้ยงน้ำใจท่าน

๒. ช่วยท่านทำธุระบ้าง เช่นเทกระโถน กวาดบ้าน หรือกิจธุระอย่างอื่น ๆ คอยช่วยเหลือท่าน ธุระบางอย่าง เราพอทำเองได้ ก็ต้องยินดีทำ อย่าถึงกับท่านต้องออกปากใช้ และเวลาทำต้องทำจริง ๆ ตั้งใจทำให้ดีให้ถูก

สะอาดเรียบร้อยอย่าสักแต่ว่าทำพอแล้ว หรือทำหน้าเง้าหน้างอเดินลงส้นปึงปึ่ง อย่างนี้ไม่ดี ทำคุณจะกลายเป็นโทษ

๓. อีกอย่างหนึ่ง เราต้องแสดงความรักใคร่ญาติพี่น้องตลอดถึงนามสกุลของเราให้มาก สงวนไว้ให้ดีอย่าให้ใครดูถูกดูหมิ่นได้ นามสกุลนั้นเป็นชื่อสืบเชื้อสายพวกพ้องของเรามาแต่ปู่ย่าตายาย ถ้าเราประพฤติตัวไม่ดีเช่นไปด่าเขา หรือตีหัวเขาแตก คนอื่นเขาก็ติเตียนว่าลูกคนนั้น หลานคนนี้ นามสกุลว่าอย่างนี้ ชั่วช้าเลวทรามมาก ใครอย่าไปเล่นไปพูดด้วย ดังนี้ เราทำเสียชื่อคนเดียวพลอยเสียถึงคนอื่นพวกพ้องวงศ์วานด้วย นับว่าเป็นข้อเสียหายอย่างร้ายแรง ต้องระวังให้มาก

๔. เมื่อเราประพฤติตัวดีพร้อมตามที่กล่าวมา ๓ ข้อข้างต้นนี้ ไม่ละเลยทอดทิ้งเสีย จนเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่อุตสาหะตั้งหน้าทำมาหากินโดยชอบธรรม ไม่เที่ยวลักขโมยเบียดเบียนเขากิน รู้จักออมสินทรัพย์ที่หามาได้ไว้ ใช้จ่ายแต่พอควรจะคบค้าเพื่อนฝูงก็เลือกคบคบแต่คนดีไม่ใช่นักเลง เมื่อเราทำตัวให้เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจ

เป็นหลักฐานเช่นนี้ บิดามารดาย่อมปลื้มใจ เห็นว่าเราคงสามารถปกครองทรัพย์สมบัติแทนตัวท่านได้ ท่านย่อมยินดี ยกมอบ ทรัพย์ สมบัติ ให้เรา ปกครอง เป็น เจ้าของทีเดียว

๕. ถ้าบังเอิญบิดามารดาเจ็บตายไปก่อน เราควรรู้สึกเสียใจให้มาก ที่ขาดคนสำคัญ ของเราไปเสีย ทำให้เราว้าเหว่ เช่นนี้เราต้องช่วยเขาจัดแจงศพท่านตามกำลังของเรา หมั่นบูชาศพท่านไว้ทุกข์ให้ท่าน แผ่ส่วนบุญให้ท่านตามธรรมเนียมที่เราเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา

ถ้าเราประพฤติได้ตามที่กล่าวมา ๕ ข้อนี้ ชื่อว่าเราใช้หนี้บุญคุณบิดามารดาสมควร จะได้รับสรรเสริญว่าเป็นลูกกตัญญูกตเวที บูชาทิศเบื้องหน้าของตนถูกต้องตามลักษณะคำสอนของพระพุทธเจ้า อนึ่งเราควรนึกถึงว่าถ้าเราอาศัยผู้อื่น หรือเป็นกำพร้า ได้ญาติ หรือ ท่านผู้มีเมตตาเลี้ยงดูมา เราต้องนับถือท่านผู้นั้นและทำตอบแทนอย่างลูกทำกับบิดามารดาเหมือนกัน อย่าทำใจจืดใจดำคนที่ได้รับความช่วยเหลือจากใครแล้วทำลืมบุญคุณเขาเสีย คนเช่นนี้จะไม่มีใครเวทนาสงสาร เราไม่ควรจะเอาเยี่ยงอย่าง

บทที่ ๒ ทักษิณะทิศ ครูอาจารย์

เราได้อ่านบทที่ ๑ มาแล้ว คงจำได้ว่า เมื่อลูกเติบโต พอสมควรแล้ว บิดามารดา มักให้เรียนหนังสือ ตามโรงเรียนต่าง ๆ คนที่คอยแนะนำสั่งสอนเรานั้นแหละเรียกว่าครูหรืออาจารย์ จะเรียกรวมกันว่าครูอาจารย์ก็ได้ เราผู้เป็นนักเรียนเขาเรียกว่าศิษย์ ครูอาจารย์โดยมากย่อมมีความรักใคร่ศิษย์ อยากให้ศิษย์ของตนมีความรู้ดี มีความประพฤติดีทุกคน จึงคอยชี้แจงบังคับศิษย์ต่าง ๆ บางทีต้องทำโทษ ให้หลาบจำเสียบ้าง เพราะศิษย์ดื้อด้านไม่เชื่อฟัง ถ้าศิษย์ที่ดีว่านอนสอนง่ายแล้ว จะไม่ถูกครูทำโทษเลย กลับจะได้รางวัลหรือคำชมเชยเสียอีก เพราะครูท่านรู้สึกอยู่ว่า ท่านเป็นผู้รับผิดชอบแทนบิดามารดาหรือผู้ปกครองของศิษย์ ศิษย์ดีก็พลอยให้ท่านมีหน้ามีตา ถ้าศิษย์เลวก็พลอยให้ท่านอับอายขายหน้า เพราะฉะนั้นท่านจึงต้องกวดขัน ให้ศิษย์ ได้เรียน มีความรู้ดี ขึ้นเสมอไป เราผู้เป็นศิษย์ควรรู้สึกเคารพยำเกรงให้มาก อย่าฝ่าฝืนในข้อที่ท่านห้าม จะประพฤติตามในข้อที่ท่านสอน ครู

ทุกคน ไม่อยากให้ศิษย์โง่ เซอะซะ มีกิริยา พาที หยาบคาย เลย ล้วนแต่ตั้งใจจะให้ได้ดีทุกคน ความตั้งใจดีของครูอาจารย์ที่มีต่อศิษย์นี้ ถ้าจะแยกข้อกล่าวก็มีที่สำคัญอยู่ ๕ อย่าง คือ.

๑. แนะนำดี ได้แก่ท่านเข้าใจหาอุบายชี้แจงอธิบาย หรือยกตัวอย่างเพื่อให้ศิษย์เข้าใจในวิชาที่สอน เราพอสังเกตได้ บางทีเราไม่รู้หรือยังไม่เข้าใจในวิชาเลขเป็นต้น ยกมือถามท่าน ท่านก็อธิบายจนเราเข้าใจดีได้

๒. ให้เรียนดี ได้แก่กำหนดสอนแต่วิชาที่มีประโยชน์เหมาะกับศิษย์ที่พอจะเข้าใจได้ เหมือนประถมบทที่ ๑ เรียนเลขเพียงบวกกับลบ ประถมบทที่ ๒ เพิ่มคูณกับหารอีกดังนี้เป็นต้น ทั้งคอยตรวจตราสมุดทำงาน เครื่องแต่งตัวของศิษย์ให้สะอาดถูกต้อง ตลอดจนห้องเรียนก็ไม่ให้อับอ้าว โต๊ะเก้าอี้ก็ไม่ให้สกปรก เพื่อให้ศิษย์โปร่งอกโปร่งใจ หัวสมองดี เรียนอะไรจะได้จดจำแม่นยำชำนาญและรวดเร็ว

๓. ไม่หวงความรู้ด้วยกลัวว่าศิษย์จะดีกว่า คือ ท่านตั้งใจสอนศิษย์ตามความรู้ทั้งหมด หรือตามเกณฑ์ของชั้นตามสามารถที่จะสอนได้ ไม่เห็นแก่เหนื่อยยาก และไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง สอนให้เสมอหน้าเท่ากันหมด

๔. ศิษย์คนใดมีวิชาดี มีความประพฤติดี หรือมีความดีความชอบอย่างอื่น ๆ ศิษย์คนนั้นย่อมได้รับยกย่องจากครูให้เป็นหัวหน้าในชั้นบ้าง ให้นั่งโต๊ะหน้าบ้าง ให้รางวัลอย่างอื่นบ้าง ตามสมควรแก่ความดีความชอบเป็นการยกย่องประกาศคุณความดีของศิษย์ให้มีหน้ามีตาขึ้น

๕. คอยช่วยเหลือป้องกันกลัวว่าศิษย์จะได้รับความลำบาก เช่นเวลาจะกลับบ้าน ครูมักเตือนให้ระวังรถและคนหลอกลวงเป็นต้น หรือเมื่อศิษย์มีธุระอย่างไรปรึกษาหารือท่าน ก็มักจะได้รับความช่วยเหลือตามสมควร ครูย่อมไม่ทอดทิ้งศิษย์ให้ได้รับความลำบาก ในเมื่อมีทางช่วยเหลือได้

เมื่อเราได้อ่านทราบ ถึงความตั้งใจดี ของครู ซึ่งมีต่อเราผู้เป็นศิษย์เช่นนี้ จงรู้สึกเถิดว่าสมควรแท้ทีเดียวที่พระ

พุทธเจ้ายกเอา ครูอาจารย์ขึ้นเปรียบว่าเป็นทิศเบื้องขวา เพราะมือขวาเป็นข้างถนัดทำอะไรต่าง ๆ ได้ เช่นใช้เขียนหนังสือเป็นต้น นับว่าเป็นอวัยวะที่สำคัญของตัวเรา ฉันใด ครูอาจารย์ก็เป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่เราผู้เป็นนักเรียนหรือศิษย์อย่างดีที่สุด ต่อมาจากบิดามารดาฉันนั้น

เราเป็นลูก เมื่อเห็นว่าบิดามารดามีคุณอย่างเหลือล้น เราก็คอยตอบแทนคุณท่าน ตามกำลังสามารถของเราที่พอจะทำได้ส่วนหนึ่งแล้ว ครั้นมาถึงคราวเป็นนักเรียนได้รู้สึกทราบถึง ความรักใคร่ เอาใจใส่ ของครูที่มีแก่เราผู้เป็นศิษย์ จะเมินเฉยเสียหรือ เราคงตอบได้ทันทีว่า ทำเช่นนั้นไม่ดีเขาติเตียนได้ ถ้าเช่นนั้นจะทำอย่างไร ข้อนี้ไม่เป็นของยากลำบากอะไรเลย เราเคยทำตอบแทนบิดามารดาได้แล้ว เราก็ควรทำแก่ครูอาจารย์ได้บ้างเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเมื่อเราเป็นนักเรียนชื่อว่าเป็นศิษย์เริ่มรู้สึกถึงบุญคุณของครู รักใคร่นับถือท่านมาก ต้องหาวิธีตอบแทนสนองคุณท่านให้ได้ อย่าเพิกเฉยทำไม่รู้ไม่เห็นเสีย วิธีที่ดีควรเราจะทำได้มีสำคัญเพียง ๕ อย่าง ดังนี้

๑. ต้องรู้จักทำความเคารพต่อครู จะเป็นที่โรงเรียน หรือไปพบปะในที่อื่น คือ จะเปิดหมวก คำนับท่าน ไหว้ท่านกราบท่าน อย่างไรก็แล้วแต่ควรที่สุดเรานั่งอยู่ เมื่อเห็นท่านผ่านมาลุกขึ้นยืนรับ เท่านี้ก็นับว่าเคารพท่านได้

๒. เอาใจใส่รับใช้ในกิจธุระของท่านบ้าง อย่าทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นหรือเกียจคร้านคอยหลบหลีก ท่านวานให้ช่วยทำอะไร จงยินดีรับ ตั้งใจทำจริง ๆ อย่าทำอย่างเสียไม่ได้

๓. เราเห็นว่าครูตั้งใจสอนอยากให้เราเป็นคนดี มีความรู้ดี มีความประพฤติดีเช่นนี้ ก็อย่าดื้อด้านให้ครูตักเตือนบ่อย ๆ อย่าถือดีว่าไม่ต้องง้องอนใคร เขาจะเรียกเราว่าเป็นคนหยิ่ง ไม่มีใครชอบ เรายังเป็นเด็กเป็นศิษย์ของท่านเชื่อฟังจดจำคำครูสอนไว้ทำตามอยู่เสมอ ใครรู้ใครเห็นก็จะรักใคร่ อยากพูดจาเล่นกับเรา

๔. กิจธุระของครู เราเคยเห็นเคยรู้แล้วไม่ต้องให้ถึงกับท่านออกปากใช้วาน พอเราจะทำเองได้จงช่วยทำตามกำลังของเราทีเดียว ยิ่งเป็นเวลาท่านเจ็บไข้ ช่วย

เหลือพยาบาลหรือเยี่ยมเยียนถามข่าวคราวท่านได้ นับว่าดีที่สุด

๕. อีกประการหนึ่ง เมื่อครูท่านแนะนำให้เรียนดีตั้งใจสั่งสอนเราจริง ๆ แล้ว เราต้องตั้งใจเรียนให้จริง ๆ เหมือนกัน เรียนด้วยมีความเคารพ อย่าล้อเลียนท่าน หรือทำกิริยาเหมือนอย่างเรียนโดยขัดไม่ได้ ทำเช่นนี้มีแต่เราจะเสียคนลงทุกที ศิษย์ที่ไม่เคารพครู เรียนอะไรมักจำไม่ใคร่ได้ ถึงคราวสอบไล่จึงมักสอบตก

ศิษย์ที่ตั้งตัวตามวิธีที่กล่าวมานี้แล้ว เชื่อว่าเป็นคนบูชาคุณครู เป็นผู้ไหว้ทิศถูก มีผลแก่ตัวศิษย์เอง คือจะมีความรู้ ความประพฤติดี ตามควร ไม่มีใครเกลียดชัง เมื่อกำลังเป็นนักเรียนก็เป็นศิษย์ที่ดี ครูย่อมรักใคร่เอ็นดู ถึงโตใหญ่ไปภายหน้า ก็หวังว่าจะเป็นพลเมืองที่ดีมีชื่อเสียงร่ำรวยทรัพย์สินเงินทอง เพราะความดีของตนนี้เอง ควรเราจะจดจำให้แม่นยำ หัดประพฤติเสียแต่บัดนี้ทีเดียว และถึงเราจะลาออกจากโรงเรียนแล้ว ก็ไม่ควรลืม ครูอาจารย์และโรงเรียนเดิม จงหาทางตอบแทนให้ได้บ้าง จะเป็นการประกาศความกตัญญูกตเวทีของเราเสมอไป

บทที่ ๓ ปัจฉิมะทิศ สามี ภริยา

เด็ก ๆ ที่อ่านถึงบทนี้ คงนึกแปลกใจว่าทำไมเอาเรื่องของผู้ใหญ่มาเล่าให้ฟัง ความจริงก็น่าจะนึกแปลก แต่ลองนึกถึงตัวเราก่อนว่า เราจะเป็นเด็กอยู่เช่นนั้นเรื่อยไปหรือ คงเป็นเด็กอยู่ไม่ได้ตลอดไป เราต้องโตขึ้นทุกวัน อายุก็มากขึ้นทุกปี เป็นเด็กแล้วก็ค่อยโตขึ้นเป็นหนุ่มเป็นสาวเป็นผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นในบทนี้จะพูดถึงสามีภริยาเป็นเรื่องผู้ใหญ่ เราเป็นเด็กยังไม่ถึงเวลามีสามีภริยาก็ตาม แต่เราเตรียมตัวรู้ไว้ก่อนก็ไม่เห็นเสียหายอะไร กลับจะดีเสียอีก คนที่เขาฉลาดก็เพราะเขารู้เรื่องอะไรต่ออะไรมาก คนโง่ก็เพราะไม่รู้เรื่องอะไร เราไม่อยากให้ใครเรียกว่าคนโง่ เราต้องเรียนให้รู้ ต้องจดจำไว้สำหรับตัวเมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ โบราณท่านสอนไว้ว่า รู้ไว้ใช่ว่า ใส่บ่าแบกหาม เพราะไม่เป็นของหนักหนาอะไรเลย

คนที่เป็นผู้ใหญ่ยังไม่มีสามีภริยา เขาเรียกว่า คนโสด คือ ยังไม่มีคู่ครอง ถ้าอยากหาคู่ครองเขาต้องเลือกหาที่สมควรให้เป็นหลักฐานก่อน เมื่ออยู่ร่วมเป็นคู่ครองกันแล้ว ผู้ชายเขาเรียกกันว่าสามีหรือผัว ผู้หญิง

เขาเรียกกันว่าภริยาหรือเมีย ต่างคนต้องปฏิบัติบำรุงเลี้ยงดู รักใคร่นับถือซึ่งกันและกันตามหน้าที่ จะกล่าวถึงสามีก่อน สามีที่ดีจะต้องประพฤติกับภริยาของตนให้สมควรดังนี้คือ

๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภริยาของตัวไม่ปิดบังแสดงให้ปรากฏ เปิดเผย แก่คนทั่วไป ว่าหญิงนี้ เป็น ภริยา ของตน ไม่ว่าในหมู่ญาติหรือเพื่อนฝูงตลอดจนในที่ประชุม

๒. ไม่แสดง อาการดูหมิ่น ประดุจภริยา เป็น คนเลวทรามต่ำช้า ย่อมยกย่องเสมอกับด้วยตน

๓. ไม่ประพฤตินอกใจ เป็นเจ้าชู้คบค้าสมสู่กับหญิงอื่น หรือความประพฤติที่ไม่ดีอย่างอื่นไม่พอใจภริยาก็งดไม่ฝ่าฝืนกระทำ

๔. ยกย่องให้เป็นแม่เรือน ดูแลกิจธุระบ้านเรือนแทนตัว ยอมให้บังคับบัญชาบ่าวไพร่

๕. ยอมให้ภริยา หาเครื่อง ประดับ ตกแต่ง ได้ตามสมควร พอเหมาะแก่ฐานะเป็นการแสดงความรักใคร่นับถือ

ส่วนภริยาที่ดี มีความรักใคร่นับถือสามี ควรปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สมกัน ดังนี้

๑. ดูแลจัดการงานให้เรียบร้อยดี เป็นหูเป็นตาแทนสามี อะไรควรเสียไม่ควรเสีย ต้องหมั่นจัดหมั่นทำให้สมกับสามียกย่องและไว้วางใจมอบให้เป็นแม่เรือน

๒. ยกย่องนับถือตลอดถึงญาติมิตรของสามีให้เหมือนญาติมิตรของตัว มีกิริยาอ่อนน้อม พูดจาอ่อนหวาน ไม่เย่อหยิ่งจองหองด้วยสามีรักใคร่

๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามี รักใคร่ยินดีเฉพาะสามีของตนเท่านั้น

๔. เก็บงำรักษาทรัพย์สินเงินทองที่สามีหามาได้ ไม่ให้หายหกตกหล่น ต้องรู้จักกระเหม็ดกระแหม่ออมสินไว้ ไม่สุรุ่ยสุร่ายหรือเล่นการพนัน

๕. ขยันหมั่นเอาใจใส่ต่อการงานหน้าที่จริง ๆ ไม่เกียจคร้านหาแต่ความสุขส่วนตัว

สามีภริยาคู่ใดต่างประพฤติตนสมตามลักษณะหน้าที่ของตนดังที่กล่าวมาแล้วนี้ สามีภริยาคู่นั้นจักอยู่ร่วมกันเป็นสุขสบาย ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบกพร่อง เป็นเหตุชวนให้เกิดความร้อนใจระหองระแหงกันระแวงใจกันไม่รู้จบ

เราได้อ่านมาแล้วถึงเพียงนี้ คงรู้สึกได้แล้วว่า สามีกับภริยาต่างต้องเอาใจใส่ต่อกันและกันโดยแท้ เหมือนบิดามารดาก็เอาใจใส่ดูแลลูก ลูกก็ต้องเอาใจใส่ตอบแทนบ้าง หรือครูอาจารย์เอาใจใส่ต่อศิษย์ ศิษย์ก็ต้องเอาใจใส่ต่อครูอาจารย์ ต้องพึ่งพาอาศัยกันเช่นนี้ สามีภริยานี้พระพุทธเจ้าท่านจัดว่าเป็นปัจฉิมะทิศคือทิศเบื้องหลัง เพราะเป็นผู้ที่จะมาเป็นต่อเมื่อเราโตเป็นผู้ใหญ่ ไม่ใช่รีบชิงมีในเวลาเป็นเด็กกำลังเรียนอยู่นี้ เราต้องจำไว้ให้ดี อย่ารีลองหัดเป็นเจ้าชู้เจ้าสาวเวลายังเป็นนักเรียน จะทำให้การเรียนท้อถอยกลายเป็นเด็กชั่ว

บทที่ ๔ อุตตะระทิศ เพื่อน

เราทำอะไรหรือเล่นอะไร ถ้าคนเดียวมักไม่ค่อยสนุกเพลิดเพลินไม่ใช่หรือ ถ้ามีเพื่อนเล่นด้วย ก็ชวนให้สนุกสนาน ยิ่งมากคนยิ่งสนุกหนักขึ้น เหมือนเล่นเอาเถิดหลาย ๆ คนจึงจะสนุกดี เราอยู่บ้านมักจะมีเพื่อนเล่นน้อยกว่าที่โรงเรียน เราหมั่นไปโรงเรียนจึงนับว่าดีมีประโยชน์มาก คือได้เรียนวิชาความรู้ ทั้งมีเพื่อนเล่น

มากด้วย ได้รู้จักคนนั้นคนนี้ มีของเล่นหรือของใช้ก็แบ่งกันเล่นแบ่งกันใช้ ตามที่คบค้าชอบพอกันมากหรือน้อยเช่นนี้จึงทำให้เราเพลิน แต่จงระวังอย่าเพลินเล่นจนเกินไป ถึงกับเกียจคร้านต่อการเรียน หรือเล่นเป็นพาลเกเร เพื่อนฝูงที่เรารู้จักชอบพอกันนี้สำคัญเหมือนกัน มักชักจูงแนะนำเราไปต่าง ๆ ได้ ถูกคนที่มีนิสัยเป็นพาลเกเร ก็มักชวนเราไปทางนั้น น้อยคนที่จะมีนิสัยดีรักการเรียน มีกิริยาเรียบร้อย เราต้องระวังเลือกคบให้ถูก คนที่ไม่น่าคบนั้นพอสังเกตได้ว่า บางคนเล่นอะไรหรือทำอะไร ชอบเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว อย่างที่เขาเรียกว่าคนปอกลอก บางคนก็ดีแต่ปากพูดพล่อย ๆ ไม่ทำจริง บางคนก็คอยยอมตามเราเรื่อยไป ไม่ว่าดีหรือชั่วเพื่อเอาใจให้เราชอบเขา อย่างนี้เขาเรียกว่าคนหัวประจบบางคนชอบชวนแต่เล่นเป็นพาลเกะกะ เอาอิฐเอาหินขว้างปาอะไรเล่น เที่ยวพาลชกต่อยทะเลาะวิวาทต่าง ๆ พวกเหล่านี้ไม่ใช่คนดี ไม่ควรคบไว้เป็นมิตรสหาย ส่วนคนที่ดีน่าคบนั้น เขามักคอยตักเตือนเราไม่ให้เราพลาดในที่ผิดที่ชั่ว สนุกสนานด้วยกัน ลำบากยากเย็นด้วยกัน แนะนำ

แต่ทางดีทางชอบ ชวนเล่นออกกำลัง ชวนดูหนังสือเรียนเป็นต้น รักใคร่นับถือเหมือนญาติพี่น้อง อย่างนี้นับว่าเป็นมิตรสหายที่ดี น่าคบค้าสมาคม การคบกันเป็นเพื่อนฝูงก็ต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เอื้อเฟื้อเจือจาน สู้กันกิน สู้กันใช้ ทีเขาบ้างทีเราบ้าง ผ่อนหนักผ่อนเบากัน ดังนี้จักคบกันได้นาน ถ้าเราไม่อยากหงอยเหงา อยากมีเพื่อนเล่นมาก ๆ แล้ว จงจำวิธีนี้ไว้สำหรับประพฤติกับเพื่อน เพื่อผูกน้ำใจเพื่อนให้รักใคร่เราก็จักมีเพื่อนเล่นที่ดีมาก ดังนี้

๑. อย่าเป็นคนขี้ตระหนี่จนเกินไป คอยเฉลี่ยแบ่งปันให้เพื่อนบ้าง เช่นขนม เครื่องเล่น ดินสอ สมุดของเรามีมาก เห็นเพื่อนไม่มีก็แบ่งให้บ้าง ไม่ต้องรอให้เพื่อนออกปากร้องขอ

๒. ใช้ถ้อยคำทักทายปราศรัยแต่ที่ไพเราะ อ่อนโยน ไม่พูดคำหยาบมึงวาพาโวย ขึ้นมึง ขึ้นกู การใช้คำพูดนี้สำคัญต้องดูกาละเทศะ อย่าถือว่าชอบพอรักใคร่กันแล้วพูดอย่างไรพูดได้ อาจทำให้แตกร้าวผิดใจกันได้ง่าย

๓. ถึงคราวเพื่อนฝูงมีธุระ เราต้องช่วยเหลือตามกำลัง และทำด้วยความเต็มใจให้เป็นสง่าผ่าเผย เป็นเกียรติยศแก่เพื่อน

๔. ทำตัวเสมอต้นเสมอปลาย ถึงเราได้ดีขึ้นก็ไม่ลืมเพื่อน เคยพูดจาปราศรัยหยอกล้อกันอย่างไรก็ทำตามเคย เช่นเราสอบไล่ได้ เพื่อนสอบตก เราก็ต้องไม่ถือตัวว่าดีกว่าแล้วพูดดูหมิ่นเพื่อน

๕. รับปากกับเพื่อนอย่างใด ต้องทำอย่างนั้น ต้องถือความสัตย์ไม่ใช่พูดซุ่ย ๆ รับแต่ปากไม่ตรงกับใจ เขาจะตราหน้าฆ่าชื่อว่าเป็นคนคดในข้องอในกระดูก หรือต่อหน้าว่ามะพลับ ลับหลังว่าตะโก

ถ้าเราทำได้ดังที่กล่าวมานี้ เพื่อนต้องรักใคร่นับถือเราเป็นแน่ และเพื่อนคงจะไม่ใจจืดใจดำปล่อยให้เราเอาใจเขาฝ่ายเดียว คงคอยช่วยเหลือตอบแทนเราบ้างดังนี้

๑. คอยช่วยป้องกันเมื่อเราพลั้งเผลอ คอยตักเตือนเราให้ถี่ถ้วนรอบคอบไม่สะเพร่า หรือถ้าเกิดอันตรายเช่นมีคนมารังแกข่มเหง เพื่อนคงช่วยเหลือป้องกัน

๒. บางคราวเราหลงลืมสิ่งของไว้ เป็นต้นว่า หนังสือ เสื้อผ้า เพื่อนพบเห็น คงต้องช่วยเก็บรักษาไว้ให้

๓. หากเรามีความลำบากอะไรเกิดขึ้น ปรึกษาหารือกับเพื่อน หรือขอความช่วยเหลือจากเพื่อน เพื่อนคงไม่ทอดทิ้ง ต้องช่วยเหลือเราบ้างเป็นแน่

๔. หรือแม้เราขาดแคลนยากจนลง ก็ไม่ดูหมิ่นว่าจนกว่าเลวกว่า คงรักใคร่คบเป็นเพื่อนฝูงตามเคย

๕. ทั้งจะแสดงความเคารพนับถือตลอดญาติพี่น้องของเรา ทำตัวสนิทสนมกลมเกลียวเป็นกันเองกับวงศ์ญาติของเราด้วย

คนที่มีเพื่อนฝูงดี คบค้าสมาคมกันสนิทสนม ต่างก็ได้พึ่งพาอาศัยกิจธุระ ช่วยเหลือต่อกันและกัน เล่นหัวหยอกล้อกันสนุกสนาน คนที่ไม่มีเพื่อนฝูง มักหงอยเหงาติดขัดลำบาก เหมือนคนที่ใช้แต่มือขวาทำอะไรต่าง ๆ ข้างเดียว ย่อมไม่สะดวกเหมือนคนใช้แขนซ้ายคอยช่วยเหลือ ด้วยเหตุนี้แหละพระพุทธเจ้าจึงเปรียบเทียบยกย่องเพื่อนฝูงมิตรสหายว่าเป็นทิศเบื้องซ้าย ใครที่ประพฤติตามนัยที่จำแนกมาแล้วได้ดี ก็ชื่อว่าบูชาทิศเบื้องซ้ายของ

ตนถูกต้อง เป็นเหตุให้มีคนอยากพูด อยากเล่นด้วย อีกอย่างหนึ่ง บรรดาญาติพี่น้องของเราที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ถ้าเห็นว่าเขาเป็นคนดี จะนับถือสมาคมอย่างเป็นเพื่อนกันก็ได้ เป็นญาติกันด้วย เป็นเพื่อนกันด้วย จะทำให้รักใคร่สนิทดียิ่งขึ้น

บทที่ ๕ เหฏฐิมะทิศ บ่าวไพร่

เวลานี้เรายังอยู่ในความปกครองดูแลของบิดามารดา อาหารการกิน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มตลอดจนเครื่องเล่าเรียน บิดามารดาหรือผู้ปกครองจัดหาให้ทั้งนั้น ยังไม่ถึงคราวที่เราจะต้องหาเองทำเองเพราะยังเด็กอยู่ ต่อเมื่อไรโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ถึงคราวต้องแสวงหามาเลี้ยงตนเองแล้ว ถ้าการแสวงหานั้นมากเกินกำลัง จำต้องมีผู้ช่วย เรามีเพื่อนฝูงมาก ก็พอขอแรงเพื่อนช่วยเหลือได้บ้าง แต่ถ้าเป็นการประจำต้องทำเสมอ จะให้เพื่อนช่วยร่ำไปก็ไม่เหมาะ เพราะฉะนั้น บ้านใหญ่ ๆ โต ๆ หรือบ้านที่มีการงานมาก เขาจึงต้องมีบ่าวไพร่ไว้ช่วยทำการบ้าง บ่าวไพร่ก็ได้แก่

คนที่มาอยู่กับเราแล้วช่วยทำการงานให้เรา ถึงพวกคนใช้หรือคนรับจ้างก็มีลักษณะคล้ายกัน คนพวกนี้พระพุทธเจ้าเปรียบเป็นทิศเบื้องต่ำ ก็หมายถึงฐานะของเขาต่ำกว่าผู้เป็นนายนั่นเอง ไม่มีอิสระเป็นใหญ่เหมือนนายได้ ถึงเช่นนี้เมื่อหวนนึกดูว่า เขาก็เป็นคนเหมือนเรา แต่เพราะความยากจน จึงได้มารับจ้างรับใช้การงานให้นาย นายที่ดีเมื่อนึกได้เช่นนี้ ไม่ควรเหี้ยมโหดดุร้าย มุ่งแต่การงานของตนจนเกินไป ย่อมปฏิบัติเลี้ยงดูโดยสมควรข้างดังนี้

๑. จะให้ทำการงานอะไร ต้องดูแต่พอควร ให้เหมาะแก่กำลัง และข่าวสามารถจะทำได้ ไม่ใช่มีการงานเท่าไรจะให้ทำทั้งหมด เป็นการเหลือกำลัง

๒. คอยตรวจตราเลี้ยงดูอย่าให้อดอยาก มีที่อยู่ที่กินพอเป็นสุขสบาย หรือทำการงานดีให้บำเหน็จรางวัลบ้างตามควร

๓. ถึงคราวเจ็บไข้เอาใจใส่รักษาพยาบาล ไม่ทอดทิ้ง

๔. มีอะไรเป็นของแปลกประหลาด ก็แบ่งปันเฉลี่ยให้บ้าง เป็นการแสดงน้ำใจโอบอ้อมอารี ชวนให้บ่าวรักนับถือ และทำงานดีขึ้น

๕. ให้มีการหยุดพักบ้าง เป็นครั้งเป็นคราว เช่นในวันนักขัตฤกษ์ วิสาขบูชา มาฆะบูชา เข้าพรรษา ออกพรรษา และวันเฉลิมเป็นต้น

เมื่อนายเป็นคนดี อนุเคราะห์บ่าวไพร่เช่นนี้ ย่อมทำให้ผู้น้อยรักใคร่ระลึกถึงบุญคุณอยู่เสมอ และตั้งใจทำการตามหน้าที่ ด้วยหวังตอบแทนบุญคุณของนายดังนี้

๑. ลงมือทำการงานก่อนนายด้วยความขยันขันแข็งเต็มใจ ไม่บิดพลิ้ว หรือเห็นอย่างไรควรทำก็ยินดีทำไม่ต้องรอคำสั่ง

๒. เลิกการงานทีหลังนาย ไม่ทำงานเอาหน้าเวลานายอยู่ มุ่งเอาการงานแล้วเสร็จเป็นประมาณ ทำจริง ๆ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. ซื่อตรงต่อนาย เป็นคนไว้ใจได้ ไม่มือไวใจเร็ว ยินดีรับแต่เฉพาะของที่นายอนุญาตยอมยกให้เท่านั้น

๔. พยายามหาอุบายดัดแปลงแก้ไขให้การงานดีเจริญขึ้นร่ำไปตามความสามารถของตน ไม่ต้องให้นายติเตียนได้

๕. ยกย่องสรรเสริญความดีของนายเสมอ ไม่หน้าไหว้หลังหลอก

เราได้อ่านรู้เรื่อง หน้าที่ ของนาย และบ่าว แล้วเช่นนี้ จะนึกเสียว่าเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ไม่ควรใส่ใจจำ ดังนี้ไม่ถูก เคยพูดมาแล้วว่าเราจะต้องโตขึ้นทุกวัน ถ้าเราไม่เตรียมรู้เตรียมเรียนไว้เสียก่อน จะฉลาดไม่ทันคน ถึงในเรื่องนี้ เราก็ต้องจำไว้ให้ได้ เพราะการเป็นบ่าว เป็นคนรับใช้เขา ถ้าจะถามว่าเราชอบเป็นไหม เราคงตอบว่าไม่ชอบ ชอบแต่เป็นนาย จะเป็นนายเขาได้อย่างไร ต้องนึกดูก่อน คนที่ไม่เล่าเรียนหาความรู้เสียแต่ยังเป็นเด็กโตขึ้นก็โง่ คนโง่มักยากจน ทำมาหากินเหน็ดเหนื่อยมาก มักเป็นบ่าว เป็นคนรับใช้เขา ส่วนคนที่ขยันเรียนไว้เสียแต่ยังเป็นเด็กโตขึ้นมักฉลาด หากินคล่องสบาย เป็นนายคนเพราะเหตุนี้เราอยากเป็นนาย ต้องขยันหมั่นเรียน หมั่นจำ ถ้าเกียจคร้าน ก็ต้องเป็นบ่าวเขาเท่านั้น

บทที่ ๖

อุปริมะทิศ สมณะพราหมณ์ ภิกษุสามเณร

เวลาเช้าตื่นนอนแล้ว เราคงเคยเห็นพระเณร (คือภิกษุสามเณร) เที่ยวบิณฑบาตตลอดไปแทบทุกถนน มีคนใจบุญนำกับข้าวของกินใส่บาตรถวายท่าน มากบ้างน้อยบ้างตามกำลัง ที่พักที่อาศัยของท่านอยู่ตามวัดต่าง ๆ ที่เราเคยเห็นเคยรู้จักนั้น พวกพระเณรนี้ท่านประพฤติตัวของท่านตามข้อบังคับของพระพุทธเจ้า รวมเรียกว่าศีล พระมีศีลมากกว่าเณร มีขนบธรรมเนียมอย่างหนึ่งต่างหากผิดกับพวกเรา ท่านไม่ได้ทำมาหากินเอาเอง ต้องอาศัยชาวบ้านอุดหนุน กิจธุระของท่านมีแต่เล่าเรียนให้รู้ถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วนำมาเทศน์สั่งสอนชาวบ้านอย่างวันพระ ชาวบ้านไปวัดประชุมกันฟังตามโบสถ์ตามศาลานั้น เดี๋ยวนี้เด็กนักเรียนก็ยังได้ฟังพระท่านสอนทุกเดือน ชาวบ้านที่ใจบุญเห็นว่าพระเณรท่านมีศีลมาก และนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาชี้แจงให้รู้ ให้เข้าใจดี จึงเคารพนับถือสร้างที่อยู่ที่พักถวายท่านบ้าง ถวาย

เครื่องนุ่งห่ม ใส่บาตร และถวายหยูกยาแก่ท่านบ้างตามสมควร เพราะเหตุที่ภิกษุสามเณรมีศีลมากกว่าชาวบ้าน และช่วยแนะนำสั่งสอน ชาวบ้านนับถือว่าเป็นผู้มีคุณความดีสูงกว่าเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงเปรียบว่าเป็นทิศเบื้องบน

เราทั้งหลาย ก็ชื่อว่าเป็นเด็กชาวบ้านคนหนึ่ง ควรรู้สึกเคารพยำเกรงภิกษุสามเณร โดยที่ท่านมีความประพฤติดีกว่า และมีบุญคุณช่วยแนะนำสั่งสอนเรา ตามเยี่ยงอย่างที่บิดามารดาญาติพี่น้องเคยประพฤติต่อท่าน ประพฤติตัวของเราให้อ่อนน้อมสมกับท่านเป็นทิศเบื้องบน ทำความสนิทสนมกับท่าน ไม่ควรกระดากอายหรือเกรงกลัวจนเกินไป เราไม่ได้ทำผิดจะกลัวท่านทำไม หมั่นไปมาหาสู่ฟังท่านสอน ท่านเล่าเรื่องของพระพุทธเจ้าให้ฟังทำให้เรารู้เรื่องของจรรยาดีขึ้นมาก ยิ่งเราเป็นเด็กนักเรียนมีทางที่จะได้ถามอะไรท่านได้ดีทีเดียว การที่จะกระทำตนติดต่อกับท่านไม่ลำบากอะไร มีข้อที่ควรกระทำดังนี้ คือ

๑. ช่วยเหลือท่านด้วยกำลังกายของเรา ตามสามารถที่พอจะทำได้ และทำด้วยความรักใคร่นับถือจริง ๆ

๒. พูดจาอะไรกับท่าน ใช้ถ้อยคำสุภาพอ่อนหวาน ซื่อตรง ไม่เอะอะตึงตังหรือมุทะลุ

๓. เอาใจใส่นึกถึงความสุขสบายของท่านบ้าง อย่าคิดรังแก คิดแต่จะทำให้ท่านได้สะดวกตลอดไป

๔. หากท่านมาเยี่ยมเยียนถึงบ้าน ควรเต็มใจต้อนรับท่าน จัดที่พัก หาหมากพลูบุหรี่รับรองท่านตามควร ไม่แสดงกิริยารังเกียจ หรือหลบหลีกไปเสียไม่อยากพบปะ

๕. ควรอุดหนุนท่านด้วยเครื่องนุ่งห่ม กับเข้าของกินบ้างตามสมควร คราวป่วยไข้ช่วยรักษาพยาบาลท่านตามกำลังที่เราพอจะทำได้

เมื่อเราได้ติดต่อคุ้นเคยกับท่านแล้ว ท่านก็มักประพฤติแก่เราดังนี้ คือ

๑. ท่านจะคอยตักเตือนห้ามปราม ไม่ให้เราทำความชั่วความเสียหายต่าง ๆ ชี้แจงให้เห็นโทษของความชั่ว เช่นท่านห้ามว่าอย่าหัดเป็นคนเก่งเกเร เดี๋ยวจะไปเที่ยวตบตีคนอื่นบาดเจ็บเขาฟ้องร้องถูกลงโทษ ปรับเป็นเงินบ้าง ถูกขังคุกบ้าง ดังนี้เป็นตัวอย่าง

๒. ชักจูงเราให้ประพฤติแต่ความดี เช่น แนะนำให้ขยันหมั่นเล่าเรียน ขยันทำมาหากิน เพราะถ้าเราหมั่นเรียนเสียแต่เวลานี้ โตขึ้นจะได้มีวิชาติดตัว คนมีวิชามักรวยเงินทอง มีความสุขสบาย

๓. ไม่ว่าท่านจะสั่งสอนอะไรแก่เรา หรือทำอะไรให้แก่เราก็ตาม ท่านมักทำด้วยความอนุเคราะห์เมตตากรุณาต่อเรา อยากให้เป็นคนดีร่ำรวยจริง ๆ

๔. สิ่งไรที่เราไม่เคยพบเคยฟัง ท่านรู้เห็นแล้ว ท่านก็มักบอกเล่าให้เราได้รู้ได้ฟังบ้าง เป็นเครื่องช่วยให้เรามีความรู้กว้างขึ้น

๕. ข้อความอะไรที่เรายังสงสัยไม่เข้าใจตลอด ได้ถามท่าน ท่านรู้ท่านอธิบายชี้แจงจนเราเข้าใจ นับว่าท่านเป็นเหมือนที่ปรึกษาอย่างสำคัญ

๖. ท่านย่อมแนะนำให้เรารู้จักว่า บาปนั้นคือความชั่ว บุญนั้นคือความดี บาปบุญใครทำก็เป็นของคนนั้น จะแบ่งแจกให้คนอื่นหรือรับแทนกันก็ไม่ได้ ใครทำบาปความชั่วต้องตกนรก คือถูกทำโทษถูกติเตียนเอง ใครทำบุญความดีได้ไปสวรรค์ คือได้รับรางวัล ได้รับคำชมเชยเอง เมื่อเรารู้เช่นนี้จะได้เลิกทำบาป ทำแต่บุญเสมอ

เมื่อเราคุ้นเคยติดต่อกับภิกษุสามเณร ย่อมได้รับประโยชน์ดังกล่าวมานี้ จึงสมควรที่สุดที่เรากราบไหว้นับถือท่านว่าเป็นทิศเบื้องบน เพราะท่านประพฤติแต่ความดี ไม่ทำตนให้เป็นที่หวาดเกรงแก่ผู้อื่น และแนะนำคนอื่นให้ประพฤติดีตามด้วย แต่ยังมีคนที่เราควรนับถือเหมือนกับทิศเบื้องบนอยู่อีก คือ ปู่ย่า ตายาย ขุนนาง เจ้านาย และพระเจ้าอยู่หัว ปู่ย่า ตายาย ท่านมักเป็นธุระช่วยบิดามารดาเลี้ยงดูเรา ท่านเป็นต้นวงศ์ตระกูลของเรา ขุนนาง เจ้านายทำราชการ ปกครองดูแล รักษาบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข พระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้าในบ้านเมืองของเรา เราเป็นพลเมือง เป็นราษฎรที่ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขสบายทุกวันนี้ ก็เพราะพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานดูแล เหตุนี้เราต้องแสดงความเคารพนับถือท่านเหล่านี้ อย่างเดียวกับท่านเป็นทิศเบื้องบนของเราเสมอไปอีกด้วย จะได้ชื่อว่าเราเป็นเด็กดีรู้จักสัมมาคารวะ เป็นศรีสง่าของตระกูลและโรงเรียน และนับว่าเป็นผู้รักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ของตน เป็นที่น่าเอ็นดูของผู้พบเห็น.

เบื้องหลังคนพึ่งวัด

บทที่ ๑

เมื่อพระพุทธศก ๒๔๕๕ เด็กชาย ๓ คนอยู่ร่วมในสกุลอาจารย์เดียวกัน ได้ศึกษาอักขระสมัยสมควรแก่ยุค เมื่อเรียนจบหลักสูตรประถมศึกษาแล้ว ชีวิตก็ว่างจากการศึกษา แม้เด็กชายทั้ง ๓ คนนั้นจะมีดวงใจรุ่มร้อนด้วยความกระหาย ในอันจะได้รับการศึกษาสูงขึ้นไปอีกเพื่อจะต่อสู้กับโลกในแนวทางที่เจริญในอนาคต แต่ก็ไม่ได้สมความมุ่งหมาย เพราะความยากจนอันเป็นทุนเดิมมาแต่กำเนิด ไม่เปิดโอกาสให้เขามีทางเข้าศึกษาในโรงเรียนชั้นสูงต่อไป ได้แต่มองดูโรงเรียนมัธยมด้วยสายตาอันหมดหวัง หลายครั้งที่เด็กชายทั้ง ๓ คนนั้นได้ไปซุ่มดูนักเรียนชั้นมัธยมเรียนหนังสือโดยทางช่องหน้าต่าง และหลายคราวได้นั่งดูเขาเล่นกีฬาด้วยความพอใจ เวลากลับก็ถอนลมหายใจยาวด้วยความสังเวชวาสนาตนเอง

เมื่อไม่มีโอกาสจะศึกษาต่อไป ก็หันหน้าเข้าบ้านตามประสาคนยาก ทำงานตามอารมณ์ ได้ช่วยผู้ปกครองบางคราว อันงานที่ทำนั้นแล้วแต่ผู้ปกครองจะใช้ แต่โดยมากใช้เวลาให้หมดเปลืองไปด้วยเรื่องอันไร้สาระ

อันความจริง เด็กชาย ๓ คนดังได้กล่าวแล้ว มิใช่มีภูมิลำเนาร่วมกัน เขามีภูมิลำเนาต่างกัน ที่มาร่วมสำนักกันนั้น เพราะความจนชักนำให้พ่อ – แม่นำมาฝากวัด พูดให้สั้นก็คือมาอาศัยข้าวสุกวัดกิน

พระภิกษุในพระพุทธศาสนา มิได้มีอัธยาศัยใช้คนอย่างทาส ใช้เพื่อให้รู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ แนะนำไปในตัว ให้การศึกษาพร้อมด้วยการปฏิบัติ และหาโอกาสให้เข้าโรงเรียนด้วย โดยที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนานั้นไม่ปรารถนาเลยในการเลี้ยงคนให้โง่ เพราะเห็นความโง่ของตนเองพอแล้ว จึงไม่ปรารถนาให้คนอื่นโง่ตาม ด้วยอาการดังนี้ เด็กชาย ๓ คนจึงได้รับการศึกษาสมควรแก่ฐานะ ในอุปการะของพระภิกษุทุกประการ ตั้งต้นแต่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องเล่าเรียน

สุริยเทพเจ้าแห่งแสงสว่าง ขับเทวรถทะยานขึ้นสู่ฟ้า สาดแสงจ้าลงสู่พื้นโลก ขับเทวรถให้หมุนไปตามจักรราศี เร่งเวลาจากชั่วโมงให้เป็นวัน เดือน ปี และรวมเป็น ๑๐ ปี ๒๐ ปี โดยลำดับ ๆ บีบบังคับชีวิตของปวงสัตว์ให้มีภาวะแปรไป ฉะนั้นเด็กชาย ๓ คน จึงข้ามพ้นจากภาวะเป็นเด็กชาย กลายเป็นผู้ใหญ่ชายฉกรรจ์ โชคได้บันดาลให้ได้เข้ารับราชการทหาร เขาก็พอใจในหน้าที่นั้น บังเอิญอยู่ประจำการกรมเดียวกันด้วย เขาดีใจมากที่ได้มาร่วมราชการในนามนักรบไทย

กฎเกณฑ์ของทหารต้องรับราชการ ๒ ปี ซึ่งชาย ๓ คนนั้นก็พอใจ ในหน้าที่เขาไม่ได้หาทางบิดพลิ้วเลย เคารพต่อกฎวินัยทหารอย่างเคร่งครัด แทนที่เขาจะรังเกียจการเป็นทหาร เขากลับพอใจอย่างแรงกล้า เพราะว่า ณ ค่ายทหาร สอนให้เขามีความรู้อะไรดี ๆ มาก ล้วนแต่เป็นประโยชน์แก่ความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น วิชาฝ่ายทหารมีครูผู้ทรงคุณวุฒิสอน ส่วนธรรมจริยาด้านศีลธรรมนั้นก็มีอนุศาสนาจารย์มาอบรมให้ความรู้ถึงขนาด ซึ่งวิชาเหล่านี้พลทหาร ๓ คนนั้นไม่เคยได้ลิ้มรสเลย จึงพยายามฟังคำแนะนำด้วยความพอใจอย่างสูง

การดำรงชีวิตเป็นทหารตลอดเวลา ๒ ปีนั้น เขาภูมิใจมาก ภูมิใจในลักษณะที่ว่า ทหารให้ความรู้แก่เขา ดัดนิสัยเขาให้เป็นคนรักงาน รักหน้าที่ สอนให้ซื่อตรง จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และตัวเอง ความรู้ใหม่ที่ได้เมื่อรับราชการทหาร ทำให้เขามั่นใจว่ามีความรู้สูงขึ้นจากพื้นเดิม และจะเป็นความรู้ที่ช่วยฐานะตนได้ในอนาคต

เมื่อถูกปลดเป็นกองหนุน เพราะรับราชการครบกำหนด เขาหันเข้าบวชในพระพุทธศาสนา ณ สำนักอาจารย์เดิม ในความอุปการะของผู้ปกครอง เช่นเคย ตลอดพรรษาเขาเคร่งต่อกิจวัตร ปฏิบัติอย่างสมณะผู้เคารพพระธรรมวินัย เล่าเรียนศึกษาตามประเพณีของสำนัก สอบนักธรรมสนามวัดได้รับคะแนนนิยมเป็นพยานแห่งการศึกษา

ปวารณาพรรษาแล้ว ก่อนจะลาสิกขา ทั้ง ๓ นวกะได้ร่วมทำปฏิญาณกันว่า "จะต้องนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปใช้ในการครองเรือน เราลาสิกขาพร้อมกัน และให้ถือว่าวันนี้เป็นวันสำคัญ เมื่อออกจากวัดแล้ว จง

หาทางประกอบอาชีพ นับแต่วันลาสิกขาไปครบ ๑๕ ปี บริบูรณ์ เราทั้ง ๓ จงมาพบกันในวันนี้ โดยนับทางจันทรคติ ถ้าผู้ใดไม่มาก็จงแจ้งความจำเป็นให้ทราบ ถ้าไม่แจ้งก็จะถือว่า ตายจากกันไปแล้ว.

เมื่อได้ลาสิกขา ละเพศบรรพชิตมาสู่เพศผู้ครองเรือนแล้ว ต่างคนต่างจากวัด เดินทางไปสู่จุดที่ตนหวัง ซึ่งทั้ง ๓ คนนี้ไม่ได้มีโอกาสติดต่อกันเลย วัตถุอันมีค่ายิ่งที่ติดตัวไปก็คือ หนังสือสัญญาว่าจะมาพบกันเมื่อครบ ๑๕ ปีบริบูรณ์แล้ว

ก่อนจะออกจากวัด ได้เข้าไปหาท่านอาจารย์ ขอศีลขอพรเพื่อความเจริญในอนาคต ท่านอาจารย์ให้คาถาสำหรับภาวนาประจำตัวว่า

"วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ
พ้นทุกข์ เพราะความเพียร"

ท่านอาจารย์เตือนว่า เวลาจะนอนให้ไหว้พระสวดมนต์ทุกวัน จงภาวนาคาถานี้ ๑๐ เที่ยว อย่าให้น้อยกว่านั้น ตั้งใจว่าพร้อมทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย และจง

ตั้งใจปฏิบัติตามนั้น ฐานะจะดีขึ้นโดยลำดับ ๆ เพราะคาถานั้นเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ใครปฏิบัติตามไม่พบความจนเลย นี้แหละเป็นทุนที่พระพุทธเจ้าทรงประทานไว้ให้พุทธมามกชน เป็นคาถาที่แก้ยากจนได้จริง ๆ เมื่อเธอพยายามใช้ทุนของพระพุทธเจ้าแล้ว จะทำงานการอะไรก็จะมีแต่ความเจริญ

อนึ่ง เธอทั้ง ๓ เป็นทหารของชาติมาแล้ว ได้ศึกษาวิชานักรบมาแล้ว ภาวะของทหารลำบากเพียงไร เธอทั้ง ๓ ทนอยู่ได้ อาหารการบริโภคมีข้าวแดงแกงราดหน้าเป็นเวลา ๒ ปี เธอรับอาหารเช่นนั้น ไม่ตายร่างกายไม่ทุพพลภาพ กลับมีร่างกายเข้มแข็ง

เธอมาบวชในพระพุทธศาสนา บางวันรับอาหารเวลาเดียว อย่างมาก ๒ เวลา เวลาอาหารของบรรพชิตมี ๖ ชั่วโมงเท่านั้น ภายใน ๖ ชั่วโมงฉันภัตตาหาร ๒ ครั้ง ท้องว่างอยู่ถึง ๑๘ ชั่วโมง เธอทนอดอยู่ได้ ร่างกายไม่ผ่ายผอม ไม่ตายเพราะชีวิตของสมณะที่มีอาหารน้อย

ลักษณะนี้สอนให้เธออดทน อย่าเป็นคนเห็นแก่ปาก แก่ท้อง จงใช้ขันติอดทนให้มาก จงนึกถึงชีวิตของทหาร และของบรรพชิต เมื่อหาทรัพย์ได้ จงอดออมไว้อย่าสุรุ่ยสุร่าย หาได้เพียงใช้สิ่งนั้น คือภาวะความเป็นข้าเขาตลอดชาติ เวลาทำงานจงท่องภาษิตไว้ในใจว่า

"มีสลึงพึงบรรจบให้ครบบาท"

นี่แหละเป็นทางเจริญของคนละ เธอทั้ง ๓ จงจำไว้ เวลานี้ถ้าข้ามีเงิน จะให้เอ็งไปทำทุนคนละพันบาท ก็ไม่ดีเท่าคาถาที่ข้าให้ไว้ว่า

๑. พ้นทุกข์เพราะความเพียร

๒. มีสลึงพึงบรรจบให้ครบบาท

๓. จงอดทน อย่าตามใจปาก

๔. เว้นอบายมุข คือ

ก. อย่าคบเพื่อนเลว

ข. เว้นดื่มสุราเมรัย

ทั้ง ๓ คน รับโอวาทของอาจารย์ จากวัดไปด้วยอาการ ดังนี้ ๆ

ชาย ๓ คนนั้น คนหนึ่งชื่อ "เพียรดี" เพราะแปลจากฉายาที่อุปัชฌาย์ให้ไว้ว่า "วีรสุนทโร" คนหนึ่งชื่อ "เพียรทน โดยแปลจาก "วีรกฺขโม" นายเพียรดีไปสุพรรณบุรี นายเพียรทำไปเพชรบุรี นายเพียรทนไปสมุทรสงครามอันเป็นชาติภูมิของตน ๆ ชาย ๓ คนดังกล่าวมานี้มีอัธยาศัยถูกกันมาก โดยมีลมหายใจตรงกันไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน กล่าวคือระบายลมหายใจออกก็นึกถึงงาน สูดลมหายใจเข้าก็นึกถึงเพียร ทั้งสามเกลอนี้สนุกกับงานจริง ๆ เมื่อไม่มีงานนอกบ้าน เขาก็หางานในบ้านทำ ดูให้ยุ่งไปตลอดวัน สมกับคำพังเพยว่า

"คนขยัน เวลาไม่พอแก่งาน
คนคร้าน งานไม่พอแก่เวลา"

บทที่ ๒

"พลัดถิ่นธรรม"

ณ ประตูวัดเจดีย์งาม มีชายอายุพ้น ๔๐ ปีแล้วนั่งบ้าง ยืนบ้าง เดินไปมาบ้าง ถ้ามีใครสังเกตจะเห็น

ท่าทางเต็มไปด้วยความกระวนกระวายใจ คล้ายกับว่าจะนัดพบกับใครคนหนึ่ง หรือรอเวลาเดินทางไกล เขายืนที่ประตูวัด ทอดสายตาไปทุกทิศ ประมาณครู่หนึ่งแล้วกลับมานั่งที่ซุ้มประตู บางคราวเขาเอามือกอดอกแสดงความวิตก แล้วกลับมายืนหน้าประตู ทอดสายตาไปทุกทิศเช่นเคย บางคราวถอนลมหายใจยาว ผิวหน้าเผือดซีด มีชาวบ้านหน้าวัด หลายคน คอยสังเกต ความเคลื่อนไหวของเขา เห็นกิริยาแปลกก็เกิดความสนใจขึ้น บางคนคิดว่าคงไม่ใช่คนร้าย เพราะการแต่งตัวแสดงภูมิฐาน มีชะลอมขนาดเขื่องตั้ง ๒–๓ ชะลอม ถ้าเป็นคนร้ายจะหิ้วชะลอมพะรุงพะรังให้ขัดข้องต่อการหนีทำไม

ประมาณ ๒ ชั่วโมงที่ชายคนนั้นผลุดลุกผลุดนั่งด้วยความร้อนใจ ต่อมามีรถสามล้อวิ่งมาหยุดที่ซุ้มประตูหน้าวัดที่นายเพียรดีนั่งร้อนใจอยู่ เสียงเอี๊ยดเกิดจากห้ามล้อเตือนให้เพียรดีตื่นจากภวังค์ รีบลุกจากที่นั่งเดินมองตามเสียงรถ ชายที่ลงจากรถมีชะลอมขนาดเขื่องติดมือมาด้วยชำระค่ารถแล้วเผชิญหน้ากับนายเพียรดี เขาเพ่งตามองตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้า มองจากเท้าไต่ขึ้นไปถึงศีรษะ แม้

นายเพียรดิก็มีลักษณะเช่นนั้น ต่างมั่นใจว่าไม่ผิดแล้ว นายเพียรดิเริ่มถามว่า "เพียรทำใช่ไหม ? ชายนั้นยิ้มรับเป็นเครื่องหมายว่า "ใช่" แล้วถามสวนมาว่า "แกเพียรดิหรือ ?"

"ใช่" เพียรดิตอบ "ดีใจเหลือเกิน ข้าคอยแกตั้งสองชั่วโมง กระวนกระวายใจมาก เพื่อนวิตกว่าจะไม่ได้พบกันเสียแล้ว ขอบพระคุณสวรรค์ที่ยังเมตตาประทานสวัสดิภาพให้แก่พวกเรา"

"ข้าวิตกมาตลอดทาง" เพียรทำริบแถลงความในใจ "เกรงว่าเราจะไม่ได้พบกัน บนบานศาลกล่าวตลอดทางเดชะบุญคุณพระช่วย โชคบันดาลให้เรามาพบกันสมความตั้งใจ" เขาพูดด้วยความดีใจ "ยังเพียรทนอีกคนหนึ่ง เราหวังว่าจะต้องมาแน่ ๆ มิใช่หรือ ?"

"เป็นดังนั้น" เพียรดิรับรองด้วยความมั่นใจ "แต่ก็ไม่วายวิตก เพราะเวลา ๑๕ ปีไม่น้อยเลย เราต้องรอจนพบวันนี้"

ความหวังของคนทั้งสองเป็นผลสำเร็จ ขณะที่เพียรดิและเพียรทำกำลังสนทนาด้วยความวิตกนั้น รถสามล้อ

ที่เพียรทนนั่งมาก็หยุดกึกลงเฉพาะหน้า ดวงตาทั้งสามคู่ต่างจับจ้อง เมื่อแน่ใจแล้วต่างยิ้มเข้าหากันด้วยความปลื้ม เพียรทนบ่นออกมาว่า "เวลา ๑๕ ปี นั้นไม่นานเลยหนอ คล้ายกับว่าเรานัดพบกันเมื่อวานซืนนี้เอง "โบราณว่า ธรรมดางานที่ทำนั้น เมื่อพบผลสำเร็จแล้ว แม้งานนั้นจะปลุกปล้ำมาด้วยความลำบาก แต่ก็รู้สึกว่าเป็นของง่ายและได้ผลมาสะดวก เป็นทั้งนี้เพราะความดีใจนั่นเอง ทำให้ลืมความทุกข์ยากนานาประการในหนหลัง"

เมื่อมาพร้อมกันแล้ว ต่างก็หิ้วชะลอมที่ได้เอามาจากบ้านของตน ๆ รีบตรงไปกุฏิท่านอาจารย์ เป็นเวลา ๑๖.๐๐ น. เศษ ท่านอาจารย์กำลังนั่งอ่านพระคัมภีร์อยู่ เห็นชาย ๓ คน ผ่านประตูเข้ามา วางชะลอมไว้ในที่อันสมควรแล้ว ทั้ง ๓ คนกราบท่านอาจารย์ด้วยความเคารพ ท่านอาจารย์ละสายตาจากหนังสือ ชำเลืองตามองดูสภาพบุรุษ ๓ คนด้วยความพินิจพิเคราะห์ นึกไม่ออกว่า ๓ คนเป็นใคร รู้สึกแต่เพียงว่าเคยเห็นหน้า เพื่อแก้ความแคลงใจ จึงปราศรัยถามว่า "มาจากไหน ชื่อเรียงเสียงไร มีกิจเกี่ยวข้องอะไรหรือ ?"

เพี้ยรดีพนมมือกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ถ้าจำพวกผม ไม่ได้ ผมคือเพี้ยรดี นี่เพี้ยรทำ นั่นเพี้ยรทน ศิษย์ของท่านอาจารย์ ซึ่งจากไป ๑๕ ปีบริบูรณ์แล้วครับ"

ท่านอาจารย์ส่ายสายตาออกนอกแว่น เพื่อให้แน่ใจว่า ใช่แน่ แต่ยังไม่พอ ท่านถอดแว่นออกมองหน้าชาย ๓ คนจนเต็มตา พยายามฟื้นความจำ จนแน่ใจแล้วคราง ออกมาว่า "นานจริงหนอที่ได้พบพวกเอ็ง ไง สบายดีหรือ ?" ท่านเพ่งสายตาถามเพี้ยรดี

"ครับ ท่านอาจารย์ ผมสบายดี" เพี้ยรดีตอบ

ท่านอาจารย์ถามต่อไปว่า "เพี้ยรทำเล่า เอ็งเป็นอย่างไร?" แล้วเหลียวมาถามเพี้ยรทนต่อไปว่า "เจ้าเพี้ยรทน เอ็งว่าอย่างไร พอเลี้ยงท้องหรือ ?"

เพี้ยรทำ และ เพี้ยรทน ต่าง พนมมือ ตอบ ว่า "ครับ สบายดี พอยังชีวิตให้เป็นไปไม่น้อยหน้าประชาชนในถิ่นเดียวกัน พวกกระผมทั้ง ๓ ดีใจมาก ที่มีโอกาสมากราบเท้าท่านอาจารย์ และดีใจอย่างยิ่งที่ได้กราบสมความตั้งใจ คิดกว่าจะไม่ได้พบเสียแล้ว ท่านอาจารย์เล่าครับ พอยังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยดีอยู่หรือครับ ขอให้ท่านอาจารย์

จงมีอายุยืนนาน เป็นที่สักการะเคารพของพวกศิษย์ ๆ ต่อไป"

ท่านอาจารย์เรอออกมาครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นอาการแสดงภาวะของผู้เฒ่า เอนหลังพิงเสาพูดตอบว่า "เครื่องยนต์คือร่างกายของข้า ใช้งานมา ๗๐ ปีเศษแล้ว มันจะเอาอะไรมาดี ร่างกายของข้าเวลานี้เป็นเหมือนเรือเก่าและผุซ่อมแซมยากเหลือเกิน เรือผุนั้นดูมันทะลุพิการตลอดไปทั้งลำ ยาชันลำบาก ร่างกายของคนก็เป็นเช่นนั้น ปล่อยก็ไม่เอา ขู่ก็ไม่ยอม ประเดี๋ยวปวด ประเดี๋ยวยอก ประเดี๋ยวเป็นลม ดูมันยุ่งไปหมด จะเอาอะไรมาดี จะเอาความสุขอะไรกับปฏิกายอันเปื่อยพังนี้" สงบอารมณ์อยู่ครู่หนึ่งแล้วเริ่มพูดว่า "พวกเอ็งเล่า ออกจากวัดวาอารามแล้ว ทำอะไรเลี้ยงชีพ รวยกับเขาบ้างไหม" ถามแล้วหลับตานิ่งพัก

เพียรดี "กระผมทั้ง ๓ คนมีฐานะพอมองดูโลกได้ แต่จะนับว่ารวยนั้นยังไม่เข้าขั้น เรียนท่านอาจารย์ได้เพียงว่า มีฐานะอย่างที่โลกพูดว่า นอนตาหลับ"

ท่านอาจารย์ "ข้ายินดีด้วย ขออนุโมทนาในฐานะของเอ็ง นี่พวกเอ็งจะเลยไปธุระที่ไหนด้วยหรือ ?"

เพียรทำ " มีธุระเพียงมากราบเท้าท่านอาจารย์เท่านั้นขอรับ เพราะนานมากทีเดียว มิได้มานมัสการ การเป็นเช่นนี้ มิได้ลืมบุญคุณข้าวแดงแกงขดของท่านอาจารย์ที่เคยเลี้ยงดู เป็นเพราะการประกอบอาชีพเป็นเครื่องพัวพันถึงขั้นตลุมบอนกันหนักอยู่ จึงเป็นเสมือนคนใจจืด แต่ความจริงแล้ว เวลานอนได้กราบท่านอาจารย์แทบทุกวัน"

เพียนทนเสริมต่อ "นอกจากความจริงที่เพียรทำพูดแล้ว กระผมทั้ง ๓ คนนัดกันไว้ว่า จะมากราบท่านอาจารย์พร้อมกันวันนี้ เจ็บป่วยอย่างไร ยากดีมีจนอย่างไรก็ต้องพยายามมา ถ้าใครไม่มาก็จะทำความเข้าใจว่า ผู้นั้นตายไปแล้ว หรือมิฉะนั้นก็ถูกกักตัวอยู่ในตะราง"

ท่านอาจารย์ "ดังนั้นหรือ เป็นความคิดที่ดีมาก ข้าพลอยอนุโมทนาในความคิดของพวกเอ็งด้วย" พูดแล้วเพ่งสายตาดูชะลอมถามว่า "เอ็งเอาชะลอมอะไรมา"

เพียรดี "เสบียงกรังครับ ท่านอาจารย์ ผมนำมาถวาย เพื่อศิษย์หาของท่านอาจารย์จะได้จัดถวาย หรือพลอยได้รับประทานด้วย"

ท่านอาจารย์คุยณิภาพอยู่ครู่หนึ่ง ครั้นแล้วค่อย ๆ เบิกเปลือกตาพูดอย่างไม่มองหน้าว่า "เอาไปมอบกับเด็กให้พ้นกุฏิข้า" ครั้นแล้วท่านอาจารย์ก็ทวนถามชีวประวัติในอดีตของชาย ๓ คนต่อไปว่า "พวกเอ็งทำมาหากินกันอย่างไร"

เพียรดี "ผมจะเล่าถวายท่านอาจารย์ย่อ ๆ ครับ เมื่อผมจากท่านอาจารย์ไปนั้น มีเงินค่าเดินทางไปถึงบ้าน ครั้งแรกไปรับจ้างเขาแจวเรือข้าว เป็นเวลา ๑๕ วัน สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ค่าเงินยังสูง ๑๕ วัน ผมได้ค่าจ้าง ๑๒ บาท ๕๐ สตางค์ อาหารการบริโภคเป็นของนายจ้าง ผมภูมิใจในเงินจำนวนนั้นมาก เมื่อนายจ้างหมดความจำเป็นที่จะใช้ผม ก็บอกเลิก ผมจึงได้อาศัยญาติรับประทานเป็นบางเวลา ต่อมาพบเนื้อคู่ที่มีฐานะไม่ผิดอะไรกับยาจก คือว่าหาเช้ากินค่ำเหมือนกัน พ่อแม่เขายินดียกให้ โดยเขาคิดว่าผมบวชเรียนแล้ว คงจะสร้างตัวได้ ผมก็อยู่ร่วมเรียงเคียงหมอนกันตลอดมาโดยเรียบร้อยครับ ภรรยาผมชื่อฉันทนา . . . .

ท่านอาจารย์มองหน้าเพียรทำถามว่า "เจ้าเพียรทำเอง ดำเนินอาชีพอย่างไร"

เพียรทำ "ผมทำการค้าขาย ขอรับ"

ท่านอาจารย์ "เจ้าเอาทุนมาจากไหน จึงทำการค้าขายได้"

เพียรทำ "เมื่อผมลาสิกขา มีทุนติดตัวไป ๒๐ บาท และ ๒๐ บาทนั้น เป็นต้นทุนการค้า"

ท่านอาจารย์ "เพียรทน เจ้าไปทำอะไร"

เพียรทน "ผมทำไร่และทำนา บิดาของผมมีที่ดินประมาณ ๑๐ ไร่ ราคาประมาณ ๒๐๐ บาท เป็นอย่างสูง แต่ราคาที่ขายกันคล่อง ๆ ก็เพียงไร่ละ ๑๒ บาท ก่อนสงครามโลก"

ท่านอาจารย์ ย้อนถามเพียรดีต่อไป เพียรดีเล่าถวายว่า "ผมแต่งงานแล้วมีทุน ๒ บาท ๕๐ สตางค์ ก็ภูมิใจมากที่คิดว่า เกิดมาร่วมโลกกับมนุษย์ทั้งหลายไม่เสียทีเกิด นับว่าเป็นคนที่มีทรัพย์ได้คนหนึ่งเหมือนกัน การแต่งงานของผมทำให้ผมรู้สึกตัวว่าเป็นผู้ใหญ่ขึ้น ฉันทนาขึ้นเป็นที่หนึ่ง เพราะความเป็นผู้มีปากอยู่ไม่เป็นสุข

เอาของภรรยา ผมจึงงดการเที่ยวเตร่อันไม่เป็นสาระเสียบ้าง เงินสิบสลึงนั้นภรรยาของผมเอาเก็บเงียบเหมือนเข้าตะราง คือว่าภรรยาของผมท่องมนต์อยู่เสมอว่า –

"มีสลึงพึงบรรจบให้ครบบาท"

เมื่อครบบาทแล้ว เขาก็เก็บซ่อนไว้อย่างปลอดภัย เวลาล่วงมาหลายเดือน ผมสองคนภรรยาเที่ยวรับจ้างเขาเลี้ยงชีวิต ยังร่างกายให้ทรงอยู่ได้วันหนึ่ง ๆ ต่อมาภรรยาของผมแพ้ท้อง ทราบกันแน่ว่ามนุษย์จะมาเกิดเพิ่มจำนวนพลโลกขึ้นอีกคนหนึ่ง ดีใจว่าได้ผู้สืบสกุล แต่แล้วก็เศร้าใจฐานะในอนาคต คิดถึงตัวเองว่า พ่อแม่เด็กก็จนจวนจะเข้าชุดขอทานอยู่แล้ว เพราะไม่มีฐานะเป็นหลักฐานเพื่ออนาคตของลูก ลูกเกิดมาก็น่าจะสวมตำแหน่งขอทานเลย คิดดังนี้แล้วมานะในการประกอบอาชีพก็เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า ตัดสินใจว่าจะต้องหย่าขาดจากการเที่ยวเตร่สนุกสำราญอันไร้สาระ ตั้งแต่นั้นก็น้อมใจไปสู่การทำงานอย่างเข้มแข็ง เพื่อครอบครัวและเพื่อลูกในอนาคตโดยอาศัยทุน สิบสลึงนั้น และ อาศัยอิทธิเวทย์ ที่ท่านอาจารย์ให้ว่า –

"พ้นทุกข์เพราะความเพียร"

เมื่อเพียรคิดหยุดระบายลมหายใจ เพียรทนได้เล่าชีวประวัติของตนถวายท่านอาจารย์ต่อไปว่า "เมื่อผมจากวัดไปแล้ว ก็ตรงไปเพชรบุรี การทำมาหากินฝืดเคือง มารดาบิดาจึงย้ายภูมิลำเนามาอยู่ปลายคลองจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ซื้อที่เขาได้ ๑๐ ไร่ เป็นราคา ๑๐๐ กว่าบาท เพราะเป็นที่ยังมิได้ทำประโยชน์ หมดทุนจึงเอาที่ไปจำนำเขาได้ ๑ ชั่ง บูรณะที่นั้นเป็นไร่บ้าง เป็นนาบ้าง สมัยนั้นกล้วยน้ำว้าร้อยละ ๑๕ สตางค์ เป็นอย่างสูง มะพร้าวผลละไม่ถึง ๑๐ สตางค์ มะม่วงซื้อได้ต้นร้อยละ ๕๐ สตางค์เป็นอย่างแพง ไร่ยังไม่ทันเจริญดี มารดาบิดาก็ถึงแก่กรรม" เขาหยุดระลึกถึงอดีตแห่งการกระทำของเขาด้วยความเศร้าใจ

เพียรทำเริ่มถวายชีวประวัติของตนในลำดับต่อไป

"ผมมีเงินติดตัวอยู่ ๒๐ บาทแท้ ๆ เมื่อออกจากวัด" พูดแล้วถอนใจใหญ่ เศร้าใจต่อความทุกข์ยากของตน "ครั้งแรกเริ่มรับยาไปขาย เงิน ๒๐ บาทนั้นเป็นทุนมิค่ำ เข้าวัดวาอารามเหมือนจีนแลกใบชากับพระ เข้าบ้าน

พรรณนาคุณของยาแต่ละขนาน ๆ พอได้รับประทานไปวันหนึ่ง ๆ เมื่อกลับบ้านเอายามอบให้เจ้าของ ชำระเงินตามข้อตกลง ยาขนานใดมีคนนิยม ผมก็ผูกขาดเป็นเงินสดเท่าที่มีอยู่ มีกำไรขึ้น เที่ยวไป ตามบ้านใหญ่บ้านน้อยโฆษณาตัว คนโดยมากเรียกผมว่าหมอ เพราะขายยานั่นเอง คนที่อนาถาผมก็ให้ยาฟรีจนหาย ถ้าเขามีเงินค่ายา ผมก็ต้องขอเอา ถ้าจนไม่รบกวน กิจการก็เจริญไปด้วยดี เพราะได้รับความปรานีจากประชาชน" เพียรทำพักเรื่องของตนชั่วคราว

เพียรดีเล่าเรื่องของตนต่อไป "ท่านอาจารย์ผู้มีพระคุณอย่างสูงครับ เมื่อกระผมพิจารณาถึงอนาคตของตนดังเล่าถวายแล้ว จึงปรึกษากับภรรยาว่า จะทำการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ พอกำลังทุน โบราณว่านกน้อยทำรังแต่พอตัว อย่าขี่ตามช้าง เรามีทุนสิบสลึงก็พอจะทำการค้าได้บ้าง ต้องก่อฐานะชีวิตแต่ขั้นเล็กไปก่อน ไปจนถึงขั้นใหญ่ วางรากฐานให้มั่นคงเราอย่าคิดรวย คิดแต่ว่าทำกิน ถ้ารู้จักใช้ก็หวังตั้งตัวได้ ถ้าไม่รู้จักใช้ มีเท่าใดก็หมดเท่านั้น"

ฉันทนาถามผมว่า "จะทำการค้าด้วยวิธีใด พ่อค้าอื่นเขามีทุนตั้งพันตั้งหมื่น เรามีสิบสลึงจะขายอะไร อีกกี่ปีจึงจะมีเงินเป็นเรือนร้อยเรือนพัน"

ผมตอบว่า "ช่างเถอะ แม่คุณ เราได้วันละ ๕๐ สตางค์ก็ดีกว่าไม่ได้เลย ฉันจะเช่าเรือสำปั้นเขาเดือนละ ๕ บาทเป็นพาหนะ สิบสลึงนั้นเป็นทุนซื้อกล้วย มะพร้าว น้ำมันมะพร้าว ลงเรือทอดกล้วยขาย ฉันพายไป เธอนั่งทอดไปขายไป ก็พอจะไปได้มิใช่หรือ?"

ฉันทนาของผมเห็นดีด้วย เพราะเขาก็คิดเช่นนั้นเหมือนกัน เมื่อตกลงกันแล้ว เขามอบทรัพย์ที่มีอยู่ทั้งหมดเป็นจำนวนเงินสิบสลึงให้ผมไปดำเนินงาน พร้อมคำสั่งคาดคั้นมิให้ใช้สุรุ่ยสุร่าย นอกจากที่ได้ตกลงไว้ พอเงินสิบสลึงถึงมือ ความหยิ่งก็เกิดขึ้นทันที

ท่านอาจารย์ถามด้วยความสงสัย "หยิ่งอย่างไร"

เพียรดี "หยิ่งว่าเรามีเงินแล้ว ใจสูงเลยยอดตาลเทียว"

ท่านอาจารย์มองหน้าเพียรดี "อ้ายเงินสิบสลึงเป็นสมบัติในชีวิตของเอ็งนั้น มันมีค่าไม่สูงกว่ารองเท้าคู่หนึ่งมิใช่หรือ? เจ้าเห่อ"

เพียรดี "ครับ ท่านอาจารย์ เวลานั้นผมภูมิใจจริง ๆ เดินตัวลอย ครึ้มในใจคล้ายกับว่า เงินสิบสลึงนั้นมีค่าจะซื้อสมบัติในทวีปเอเชียนี้ได้ทั้งหมด"

ท่านอาจารย์ "ก็จริงของเอ็งเหมือนกัน เพราะอุดมคติมีอยู่ เงินของเราแม้สตางค์แดงเดียว ก็มีค่ายิ่งกว่าของคนอื่นตั้งหมื่นตั้งแสน เพราะหมื่นแสนของคนอื่นนั้น เราไม่มีสิทธิ์ที่จะใช้ ส่วนของเรานั้นมีสิทธิเต็มที่ ความหยิ่งของเอ็งก็ชอบกล"

เพียรดีเล่าต่อไป "ผมเตรียมการตามที่คิดไว้ได้สมความปรารถนา ทั้งนี้เพราะโชควาสนาอนุเคราะห์นั่นเอง คือว่าบุญเก่าตามมาทันแล้ว ด้วยความดีใจในชีวิตของตน จึงจัดการฉลองโชคทันที โดยดื่มสุราหมดเงินไป ๕๐ สตางค์ ทำให้โลกนี้หมุนไปหมด"

สายตาขุ่นอันเป็นอารมณ์เก่าของท่านอาจารย์เกิดขึ้น ท่านพูดว่า "มันรู้ดีมาก เอ็งรับปากข้าเมื่อวันลาสิกขาว่าจะไม่ดื่มสุรา คนที่ทำลายคำปฏิญาณของตนเองเป็นยอดของคนเลว เอาตัวไม่รอด เพราะไม่เคารพตนเอง ถ้าเอ็งรักดื่มก็ไม่ควรเข้าวัด เพราะเข้าวัดนำเอาการกระทำ

อันเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนามาด้วย เป็นอคารวะ ไม่เกรงกลัวคุณความดี นี่เป็นเครื่องหมายว่า เอ็งหมดที่เคารพแล้วมิใช่หรือ? ขอบอกเอ็งว่า ต่อไปเอ็งไม่ต้องมาเยี่ยมข้า เพราะเรามีความประพฤติหันหลังให้กันแล้ว ข้านับถือพระศาสนา เมื่อเอ็งไม่เคารพสิ่งที่ข้านับถือศาสนา ตัวข้าจะวิเศษอะไรที่เอ็งควรจะนับถือ เอ็งจะบูชาข้าด้วยการดื่มสุรานั้น ข้าไม่พอใจ เพราะข้าไม่ใช่เจ้าพ่อเขาตกหรือเขาเขียว ลูกที่เอาอาหารบูดไปให้พ่อแม่กินนั้น เอ็งเข้าใจว่าเป็นลูกที่ควรแก่เลือดเนื้อของพ่อแม่หรือ? ถ้าเอ็งกลับไปแล้ว จงอย่ามาเยี่ยมข้าอีก เชิญเอ็งตามสะดวกเถิด"

เพียรดีก้มลงกราบท่านอาจารย์ด้วยความเคารพ น้ำตาคลอเบ้าตา พูดว่า "ผมต้องขออภัยโทษ เป็นความจริง ดื่มครั้งเดียวเท่านั้น และเลิกมาจนบัดนี้ ท่านอาจารย์สืบถามดูได้ ถ้าดื่มจริงผมยอมให้ลงโทษ"

ท่านอาจารย์ "ก็ทำไมเอ็งไม่ฉลองโชคให้มันฉิบหายวายวอดไปเล่า เจ้าถ่อย"

เพียรทำและเพียรทน ได้ฟังอาจารย์รุกรานเพียรดีด้วยวาทะของอาจารย์เช่นนั้น ชวนให้อารมณ์ไม่ดีไปด้วย

เพราะเคยรู้รสอาชญาของอาจารย์ เมื่อคราวเป็นเด็กมาแล้ว จึงคร้ามไปตาม ๆ กัน เกรงจะโดนควันหลงไปด้วย เห็นท่านอาจารย์มองหน้าเพียรดีด้วยสายตาขุ่น ๆ แล้วเหลือบมามองหน้าเพียรทำเพียรทนด้วยสายตาเช่นนั้น พากันเหงื่อแตก กระซิบกับตนเองว่า "แน่ ๆ ไม่แคล้ว"

เมื่อเพียรดีก่อเรื่องให้เกิดอารมณ์ขุ่นแก่อาจารย์แล้ว ทำให้กุฎีท่านอาจารย์เงียบไปครู่หนึ่ง จึงท่านอาจารย์พูดอย่างไม่มองหน้าว่า "ไปหาที่พักตามสะดวก จะกลับเมื่อไรนั้น ไม่ต้องมาบอก กลับได้ตามใจสมัคร"

พวกนามเพียรลุกขึ้น กราบแล้วเดินตัวเบาออกมา ต่างคิดกันว่า โชคดีแท้ ๆ ที่ไม่โดนพลองหรือหวาย แต่ความโปร่งใจหาเกิดแก่ ๓ เพียรนั้นไม่ มานั่งรวมปรับทุกข์กันข้างนอก แล้วชวนกันไปอาบน้ำรับประทานอาหารตามสะดวก

ค่ำมากแล้ว ทั้ง ๓ นายพยายามจะเข้าหาอาจารย์คอยเวลาอันสมควรอยู่ ทั้ง ๓ คนรู้ดีว่า เวลา ๓ ทุ่มล่วงแล้วเป็นเวลาที่ท่านอาจารย์อารมณ์ดีที่สุด เพราะเป็นปกติวิสัยของท่านอาจารย์ ท่านเคยบอกว่า เวลา ๓ ทุ่ม

ท่านเริ่มทำใจให้สงบ ให้เกิดอาการปลอดโปร่ง ความขุ่นมัวลดลงแล้ว ก็เริ่มจุดธูปเทียนบูชาพระ แล้วสวดมนต์อาจารย์เคยปฏิบัติมาดังนั้น ครั้นเวลานั้นมาถึง ทั้ง ๓ คนปลอบใจให้กล้า คนหนึ่งเข้าไปกวาดกุฏิ คนหนึ่งถูกุฏิ คนหนึ่งปูที่นอน กางมุ้ง เทกระโถน ตักน้ำใช้ น้ำฉันเรียบร้อยแล้วออกมานั่งใกล้อาจารย์

อัธยาศัยที่มากด้วยเมตตาการุณจิต อันเป็นปฏิปทาของผู้ใหญ่ ท่านอาจารย์สละความไม่พอใจลงได้ ถามอย่างปรานีว่า "เจ้าเพียรทำ เอ็งไปทำอะไรกันปล้นเขาหรือ?"

เพียรทำ "ผมรับยาไปขายเรื่อยมา เก็บหอมรอมริบไว้ ๓ ปีล่วงแล้วผมมีเงินนับร้อย ภูมิใจเหลือเกินว่ามีเงินตั้งร้อย หมายมั่นตั้งใจด้วยความพยายามว่า งานวัดมีที่ไหน บ้านใครมีงาน ผมเป็นพยายามสะพายยาไปขายหามรุ่งหามค่ำทีเดียว ฝนจะตกแดดจะออกหรือหนาวแทบดับจิต ผมไม่หวั่นเลย ขออย่างเดียวให้มีคนมาซื้อสินค้าเท่านั้น"

"มีงานที่วัดหนึ่ง ยังเอิญผมตั้งร้านแยกะดิน ใกล้เจ๊กขายน้ำแข็ง ขายดีมาก ผมมีของเด็กเล่นไปขาย เจ้าพวกเด็ก ๆ ก็อุดหนุนผมมาก เจ้าเจ๊กขายน้ำแข็งพูดกับผมด้วยอารมณ์อย่างไรนั้นเหลือที่จะเดา มันพูดว่า "อาเพียงลื้อนี่ มันบ้าวิย่ำเลย" ผมถามว่า "บ้าอย่างไร อ้ายตี๋" เจ้าตี๋ตอบว่า "บ้าซี ลื้อต้องบ้าแน่ ทั้งลายจะไม่บ้า คงไทยเขาเที่ยวกันทั้งนั้น ดูลิเก ดูหนัง กินเหล้า เขาซิหนุกกันทุกคน ลื้อมานั่งขายของอยู่คงเลียว บ้าเท้ ๆ" ผมได้ยินอาตี๋ขายน้ำแข็งพูดเช่นนั้นก็เห็นจริง แต่ก็ยอมเป็นคนบ้าของอ้ายตี๋ต่อไป

ท่านอาจารย์ครางฮือออกมาด้วยความพอใจ แล้วถามเพียรทนต่อไป เพียรทนเล่าถวายดังต่อไปนี้

เมื่อมารดาบิดาของผมตายแล้ว ต้องรับผิดชอบตนเองเต็มตำรับ อุตส่าห์ขุดดิน ถางหญ้า สายตัวเป็นเกลียว ส่วนภรรยาเอาผลไม้ผักหญ้าไปขายบ้าง แลกข้าวบ้าง แล้วแต่ผู้ซื้อจะสมัครใจ ทางเกิดของทรัพย์จะมีได้ด้วยวิธีใดโดยธรรม ผมกับภรรยาพยายามเดินสู่วิธีนั้นค่ำคืนดึกดื่นก็ต้องทำ มีเวลาว่างน้อย มีงานมาก ต่อสู้กับอาชีพ เป็นเวลาเหน็ดเหนื่อยยากอย่างหนักถึง ๑๐ ปีเต็ม

ท่านอาจารย์ยิ้มด้วยความพอใจ เหลือบสายตาดูเพียรดี พูดว่า "เอ็งเกเรตลอดชาติหรือ?"

เพียรดี "เปล่าขอรับ ดื่มครั้งเดียวจริง ๆ"

เสียงเย้ยจากลำคออาจารย์ "เลิกทำไมเล่า เชิญดื่มต่อไปเถิด เมื่อเห็นดีก็อย่าเลิก" มีอารมณ์ดีขึ้น ถามว่า "เห็นดีอย่างไรจึงเลิกดื่ม" เพียรดีตอบด้วยความเคารพว่า "ผมดื่มคนเดียว ดื่มให้ช่ำใจ สุราเวลานั้นราคาถูก แก่ดีกรีด้วย ครู่หนึ่งผมจำบ้านไม่ได้ โลกหมุนสุดเหวี่ยง เจ้าของร้านเห็นดึกมาก ลากผมมาไว้ที่หน้าห้องแล้วปิดร้าน ภรรยาผมเห็นดึกมากผิดสังเกต จึงตามมาที่ตลาด ได้ทราบว่า ๒๔.๐๐ น. ล่วงแล้ว เห็นผมนอนปราศจากสติอยู่หน้าห้องขายเหล้า มีลูกสุนัขนอนสุมอยู่บนอกผมสามตัว"

ท่านอาจารย์สอดถาม "ตอนนี้เองเลียปากสุนัขหรือสุนัขเลียปากเอ็ง"

"ไม่ทราบทั้ง ๒ ประการครับ"

เพียรดีตอบแล้วเล่าต่อไป "ฉันทนากับมารดาของเขาช่วยกันพยุงผมมาบ้าน ผมไม่รู้สึกเลย ถึงบ้านแล้วภรรยา

ของผมเอาผ้าชุบน้ำร้อนถูตัวผมแล้ว กางมุ้งให้นอนที่พื้นระเบียง"

"ตื่นเช้ารู้สึกเพลียมาก คล้ายจะเป็นไข้ แต่ไม่เป็น ต้องพยายามออกกำลัง เหตุการณ์เรียบร้อยจนย่ำค่ำล่วงแล้วอารมณ์ดีขึ้น กำลังวังเข้ามาสู่ร่างกายตามเดิม คิดอยู่ว่า จะได้ฟังคำสวดจากภรรยา หรือไม่ก็แม่ยายเตรียมตัวรับอยู่ตลอดเวลา ไม่โปร่งใจ"

"เข้าไต้เข้าไฟแล้ว ผมกับภรรยานั่งสนทนากันตามเคย เขายิ้มแล้วถามผมว่า "พี่รักฉันมากไหม""

"มาก และมากกว่าเก่า"

"ที่ผมตอบดังนั้น เห็นว่าเป็นโอกาสปิดทางมิให้ภรรยาเปิดการสวดขึ้น"

"ขอบใจพี่มาก" ฉันทนายิ้มแล้วพูด "ฉันคิดเสมอว่า จะบำเพ็ญตนเป็นมิตรที่ดีของพี่จนชีวิตหาไม่ เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ ก็ขออยู่กันด้วยความปลื้มใจ เมื่อตายจากกันก็ขอจงจากกันด้วยความรัก พี่เคยบวชเรียนมาไตรมาสหนึ่งแล้ว ไตรมาสเดียวนั้น คงเป็นไตรมาสที่มีค่าควรแก่ชีวิตของคนบวช พี่ได้พบภาษามคธหรือภาษาบาลีคัมภีร์

ไหนบ้างหรือไม่ว่า สตรีเพศนั้นจะควรเป็นมิตรสหายกับบุรุษเพศโดยเฉพาะสามีภรรยา"

"ท่านอาจารย์ขอรับ อารมณ์ซื่อของผมทำให้ตาฟางไปมาก ภรรยาของผมเดินเหนือเมฆมากทีเดียว แม่ส่งแนวที่ห้ามาให้ผมลงโทษตนเอง แม่เสือซ่อนเล็บ ประกาศสงครามกับผมอย่างเย็นเฉียบ ผมตอบอย่างอารมณ์พลอยซื่อว่า "ภรรยากับสามีนั้น ท่านจัดเป็นสหายประเภทหนึ่งเหมือนกัน โดยภาษิตว่า

"ภริยา ปรมา สขา
ภรรยาเป็นเพื่อนสนิท"

ภาษิตมีเป็นหลักฐานดังนี้ ภรรยากับสามีจึงจัดเป็นสหายที่สนิทกันอย่างยิ่ง" ผมแนะนำดังนี้

"ฉันดีใจมาก" ฉันทนาพูด "หมายความว่าโลกไม่รังเกียจสตรี และชายผู้เป็นสามีก็ไม่รังเกียจสตรีผู้เป็นภรรยา เพิ่งเข้าใจวันนี้เองว่า อันสตรีเพศนั้นได้รับยกย่องมาแต่สร้างโลก"

"เป็นดังนั้น" ผมตอบ "เธอควรภูมิใจในเกียรติของตนเอง และจงรักษาเกียรติของสหายไว้"

"ฉันตั้งใจดังนั้น" ฉันทนาตอบ "แต่เพราะฉันเป็นลูกชาวนา หาเช้ากินค่ำ ไม่มีโอกาสจะเล่าเรียนกับเขาได้ ต้องตรากตรำต่อการงานตลอดมา พี่เคยศึกษามาแล้ว สอนฉันซิว่า ฉันจะรักษาเกียรติของสหายได้ด้วยการปฏิบัติเช่นไร ฉันทราบแล้วจะได้ปฏิบัติเพื่อเกียรติของพี่และของฉัน"

ผมตอบด้วยความเอ็นดูว่า "เพื่อนที่ดีนั้นมีมากชนิด เธอต้องการมิตรเช่นไร"

"มิตรแนะประโยชน์มีหรือไม่" ฉันทนาถาม "ถ้ามีคือการทำอย่างไร ที่ถามนี้ฉันชื่นใจที่พี่แนะนำเรื่องจะทำการค้าขาย ขอให้แนะข้อปฏิบัติเพียงเล็กน้อยเท่าที่จะจำได้ ไม่จำเป็นต้องบอกให้มากมายนัก วันต่อไปค่อยแนะใหม่ก็ได้"

ผมตายใจบอกเขาโดยพลันว่า "มิตรแนะประโยชน์นั้นมี ๔ ประการ เวลาเล็กน้อยฉันจะบอกเพียง ๒ ประการนั้น จะได้แม่นยำ ๒ ประการนั้นคือ.-

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

ฉันทนากรายผมพูดว่า "ฉันดีใจเหลือเกินที่ได้ทราบอาจาระอันมิตรพึงปฏิบัติต่อกัน"

ท่านอาจารย์มองเพียรดีด้วยความพอใจ แล้วพูดว่า "เอ็งก็จำข้อธรรมได้ดี" แล้วหันหน้าถามเพียรทนว่า "เออ เจ้าเพียรทน เอ็งเห็นดีด้วยไหม และเรื่องของเอ็งจบหรือยัง"

"ยังครับ" เพียรทนตอบ "ผมปลูกผักเกี่ยหญ้าขายบ้าง แลกข้าวบ้าง ถึงฤดูทำนาก็ทำ ลิเก ละคร ไม่เคยใส่ใจมากกว่าการขุดดิน ถากหญ้า เพราะคิดเห็นว่าเมื่อท้องเราหิว มหรสพไม่เคยช่วยเราให้อิ่มได้เลย งานเท่านั้นที่ช่วยให้ท้องอิ่ม เมื่อก่อนนั้นเพียง ๒ ท้อง ต่อมาเพิ่มเป็น ๓ – ๔ ท้อง ค่าใช้จ่ายทวีมากขึ้น ถ้าไม่ทำงานเลี้ยงท้อง จะต้องขโมยหรือโกงเขาเลี้ยงชีวิต การทำเช่นนั้นไม่แน่นอนว่าจะปลอดภัย และไม่แน่ใจว่าจะได้ง่ายทุกรายไป สู้หากินกับแผ่นดินดีกว่า ไม่มีโทษมีแต่คุณ"

"อาศัยการเก็บเล็กผสมน้อย จำนวนเงินทวีจาก ๑ เป็น ๒ จาก ๕ เป็น ๑๐ เป็น ๑๐๐ เป็น ๑,๐๐๐ ขึ้น

โดยลำดับ ๆ ต่อจาก ๕ ปีมาแล้ว ชะตาชีวิตค่อยดีขึ้น จัดหาซื้อที่นาเพิ่มขึ้นจากทุนที่หาได้ โดยคิดว่าปลอดภัยดี เวลานี้ผมมีนามากกว่า ๒๐๐ ไร่"

"ส่วนบ้านของผมนั้น คงมีสภาพเป็นกระต๊อบอย่างเดิม ปีที่ ๑๐ ข้าวในนาได้ผลดี เก็บค่าเช่าได้เต็มที่ ผลไม้ในสวนกำลังส่งผล เก็บเงินไว้ได้พันกว่าบาท คิดจะปลูกบ้านให้ถาวร จะได้อาศัยให้สบายใจ"

ท่านอาจารย์ชมว่า "เจ้าเพียรทน เอ็งนี่สำคัญ สายตายาวมาก การที่ฝังทรัพย์ไว้ในแผ่นดินเช่นเอ็งนั้น เป็นธนาคารที่แน่นอนมาก" พูดแล้วถามเพียรทำว่า "เจ้าเพียรทำ เรื่องของเอ็งลงเอยหรือยัง"

เพียรทำเล่าถวาย "ผมเร่ร่อนทำการค้าอยู่หลายปี วันหนึ่งเกิดความคิดขึ้นว่าควรประกอบยาด้วยตนเอง เที่ยวหาตำรายาที่คนต้องการ เช่นยาหอมและยาแก้ไข้ เป็นตำรายาไทยและแผนโบราณ ลงทุนน้อย ได้กำไรมาก เอายาต่างประเทศเขาผสมด้วยช่วยให้แรง เช่นยาเขียวผสมด้วยควินินผงลงไป ใครต้องการยาควินิน ผมแนะนำให้ใช้ยาเขียว ให้ใช้โดยมีข้อตกลงว่า ถ้าดีขอเงิน

ถ้าไม่ดีก็ให้รับเปล่า สรุปแล้วประชาชนต้อนรับยาของผมมาก เมื่อขนานหนึ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ขนานอื่นก็พลอยได้รับเกียรตินิยมไปด้วย คะแนนนิยมก็เกิดที่ตัวผมว่า "หมอ"

ท่านอาจารย์ "หมอของเอ็งนั้นต้องใส่สระอาไหม? เจ้าเพียรทำ"

"ห้ามใส่เด็ดขาดครับ" เพียรทำหัวเราะตอบ "ถ้าใครขืนใส่จะต้องมีอันเป็นอย่างที่โลกพูดว่า ศีรษะมีระดูแน่ พวกลูกน้องผมเล่นงานเอง ผมไม่ต้องลงมือ ต่อมาชะตาขึ้น คำว่าหมอนั้นก็เลื่อนฐานะเป็น "คุณหมอ" จนบัดนี้

ท่านอาจารย์ "เอ็งนี่สำคัญมาก ขออนุโมทนาในความอุตสาหะของเอ็ง" แล้วท่านหันไปถามเพียรดีว่า "เจ้าเพียรดี เรื่องกินเหล้า เมียเอ็งว่าอย่างไร? เขาไม่รักษาเอ็งด้วยท่อนฟืนให้หายเมาดอกหรือ?"

"เปล่าครับ" เพียรดีพูด "เมื่อผมบอกลักษณะมิตรมีอุปการะ ฉันทนาเขาท่องอยู่ ๒ – ๓ เที่ยว เพื่อจำให้มั่นใจ ครั้นแล้วย้อนถามผมด้วยสำเนียงปกติว่า "สุรานั้นเป็นของควรนิยมหรือไม่?"

"ผมสะดุ้งทันที อึ้งอยู่ครู่หนึ่ง แกล้งทำเป็นโกรธถามว่า "นี่จะหาเรื่องด่าฉันหรือ ฉันยอมสารภาพว่าฉันเป็นคนไม่ดี เพราะดื่มสุราเมื่อคืนนี้"

"พี่น่ะเป็นคนดี ฉันไม่เคยคิดว่าเป็นคนไม่ดี เพราะเห็นดีจึงเต็มใจแต่งงานด้วย พ่ออย่าพูดว่าพี่ไม่ดี เรามาช่วยกันพิจารณาสุราเสียก่อน ว่าควรดื่มหรือไม่ควร เมื่อเป็นของควรดื่ม เราก็ร่วมกันดื่ม ถ้าไม่ควร เราจะได้ร่วมใจกันยกเว้นสิ่งที่ไม่ควรนั้นเสีย"

"ผมอึ้งอยู่ครู่หนึ่ง พูดไม่ออก รู้สึกว่าแม่เสือล่อให้ตกหล่มเสียแล้ว เมื่อตกหล่มเช่นนี้ แม่เสือก็เลือกถลกหนังได้อย่างสะดวกดาย จึงแกล้งตอบด้วยเสียงฉุนเฉียวว่า "สุราเป็นของดี ควรแก่การดื่มอย่างยิ่ง"

ฉันหน้ายิ้ม พูดว่า "ความเห็นของเราเกิดแย้งกันขึ้นเสียแล้ว จะต้องทุ่มเถียงกันตลอดชาติด้วยดวงใจอันชั่วช้าแต่ละฝ่าย ครั้นเราจะเชิญเทพยดามนุษย์ทุกโยกทุกพิภพมาชี้ขาด ก็คงไม่ยุติลงได้ เพราะต่างจะเข้าใจว่าผู้ที่ถูกเชิญมาไม่ยุติธรรมพอ มิใช่หรือ? พี่"

ผมตอบอย่างแข็งใจว่า “ต้องเป็นดังนั้น ใครจะยอมใคร ใคร ๆ ก็รับรองความเห็นของตน เคารพความคิดเห็นของตน ฉันยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า สุราเป็นของดีและควรดื่ม”

“เป็นอันว่าเราตกลงกันไม่ได้” ฉันทนาพูดอย่างอารมณ์เย็น “จะให้ใครชี้ขาดว่า สุราควรดื่มหรือไม่ควรดื่มนั้นหาไม่ได้แน่ ฉันคิดว่า เราขอให้พระพุทธเจ้าทรงตัดสินดีกว่า เพราะเราบูชาพระคุณท่าน ฉันเห็นอย่างนี้ พี่จะว่าอย่างไร”

“ดีน่ะซิ แม่คุณ ถ้าพระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า สุราไม่ควรดื่มแล้ว ฉันเลิกเด็ดขาด ถ้าไม่เลิกยอมให้เอามีดสับหัวเจ็ดแผล” ผมสลดใจทันที โดยคิดว่า สรรพโง่และเซ่อทั้งหลายแหล่ที่มีในโลกทั้งสาม สรรพโง่เซ่อเหล่านั้น ก็มาสันนิบาตอยู่บนหัวสมองของผู้หญิงทั้งหมด และผมพูดเป็นเชิงเย้ยต่อไปว่า “ช่วยอนุเคราะห์พาฉันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเดี๋ยวนี้ ฉันจะได้สาบานตัวเลิกดื่มสุรา

เด็ดขาด" แล้วถามต่อไปว่า "เวลานี้พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหนช่วยพาฉันไปเฝ้าเดี๋ยวนี้ จะดีใจมาก"

"พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ เมื่อใกล้ปรินิพพานว่า พระธรรมวินัยที่ตถาคตแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว พระธรรมวินัย นั้นแล จะเป็นศาสดา ของพวกเธอใน กาล ล่วงไปแห่งเรา ผู้ตถาคต เมื่อ พระพุทธ ฎีกามีดังนี้ ธรรมวินัยก็ต้องเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อความจริงปรากฏเช่นนี้ พี่จะปฏิเสธ หรือไม่ว่า พระธรรมวินัยไม่ใช่ ศาสดา ของพี่" ฉันทนาพูดยิ้ม ๆ

"ท่านอาจารย์ที่เคารพครับ กระผมถูกภรรยาหน้าซื่อโจมตีเช่นนี้ จะทุจริตต่อความจริงไม่ได้ แต่ยังหาทางเลี่ยงเอาชนะหญิง ผมจึงถามว่า "ไปเอาเรื่องมาโต้ฉันจากไหน หรือโม้เอาเอง"

"ฉันฟังพระท่านเทศน์แจงเสมอ เมื่อมีงานที่วัด" ภรรยาของผมตอบ "พระท่านแสดงธรรมสอนเราอย่างนั้น ฉันก็จำไว้ จำแล้วมาปฏิบัติตาม"

คนอย่างแกหรือจะมีหน้าไปฟังเทศน์ ผมแกล้งทำเสียงเย้ย "หาเช้ากินค่ำ เพียงผ้านุ่งห่อกายก็จะหาไม่ได้

อยู่แล้ว ยังมาอวดรู้ คนอย่างแกชอบแต่เลี้ยงเป็ดไก่มากกว่าพึ่งเทศน์"

"พี่คิดว่าฉันฟังเทศน์ไม่รู้เรื่องกระนั้นหรือ ?" ภรรยาถามผมด้วยอารมณ์เย็น ฉันเคยได้ยินพระท่านแสดงธรรมว่า คนฟังนั้นมีทุกวรรณะ และได้มรรคผลทุกวรรณะเหมือนกัน บัดนี้พระพุทธเจ้าทรงตัดสินให้เราแล้วว่า สุราไม่ควรดื่ม พระองค์วางหลักให้ปฏิบัติเป็นศีลองค์ที่ ๕ ว่า –

สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานาเวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ

พี่ค้านพระพุทธวจนะไม่ได้แล้ว และพี่นี่แหละบอกฉันว่า มิตรมีอุปการะนั้นต้องห้ามมิตรมิให้ทำชั่ว แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ฉันผู้ภรรยาเข็ญใจของพี่ พี่รับรองว่าฉันเป็นมิตรที่สนิทคนหนึ่ง พี่อ้างภาษิตว่า ภริยา ปรมา สขา ภรรยาเป็นเพื่อนสนิท เป็นมิตรร่วมใจ ฉะนั้น ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป พี่เลิกดื่มสุรา ฉันแนะนำพี่ และจะต้านทานการดื่มสุราของพี่ทุกวิถีทาง เริ่มต้นด้วยปาก ถ้าไม่ไหวก็ต้องใช้ไม้ใช้มีด ชีวิตต่อชีวิต ฉันจะเป็นมิตรอุปการะ

พึงนวันตาย และยอมตายเมื่ออุปการะไม่ได้” ฉันหนาเงียบไปครู่หนึ่ง แล้วเอ่ยต่อว่า

“อันพี่นั้นรู้มาก แต่ไม่ทำตามความรู้ พี่บอกฉันว่ามิตรที่ดีนั้นเวลาสุขก็สุขด้วยกัน การดื่มเหล้าของพี่นั้นพี่เข้าใจว่าเป็นความสุข แต่พี่ก็แอบไปดื่มไปหาความสุขคนเดียว ไม่เหลียวแลดูฉัน พี่ว่าดื่มสุราเป็นการทำดี ทำไมพี่ไม่ให้ฉันดื่มบ้าง คนแอบกินซ่อนกินกระทั่งภรรยาและพ่อแม่ของตัวเช่นนี้ พี่จงแจ้งมาให้ฉันฟังหน่อยเถิดว่า เป็นความดีของคนดีหรือเป็นความชั่วของคนชั่ว ถ้าการทำเช่นนั้นเป็นความชั่ว พ่ออย่าทำเช่นนั้น สุราไม่ใช่ของเลว แต่อาจบันดาลให้คนดื่มประพฤติเลวได้ ฉันรับรองว่าพี่นั้นไม่ใช่คนชั่ว ไม่ใช่คนเลว แต่การกระทำของพี่ไม่ดี การกระทำของพี่นั้นเป็นความชั่วเพราะซ่อนกินฉะนั้นเราจะต้องช่วยกันป้องกัน มิฉะนั้นมันจะลากเราไปสู่อำนาจของมัน เมื่อตกไปในอำนาจของมันแล้ว โลกเขาจะตราหน้าพี่เป็นคนชั่ว ความชั่วที่พี่สร้างขึ้น ย่อมกระเทือนมาถึงฉันว่านางที่เป็นภรรยาของคนชั่ว เรามีลูกหลานเขาก็ปรามาสว่านี่ลูกของคนชั่ว หลานของคนเลว

ซึ่งเมีย ลูก หลานไม่ได้เคยตกไปในอำนาจแห่งความเป็นเช่นนั้นเลย พี่ไม่ดื่มสุราก็ไม่อาจทำชั่วได้ เรื่องของผมเป็นมาด้วยอาการดังนี้"

ท่านอาจารย์ชอบมาก พูดว่า "ถ้าเอ็งไม่ได้ภรรยาเช่นนั้น ป่านนี้ค่าของมนุษย์ในตัวเองคงจางไปมาก ว่าง ๆ เอ็งพาภรรยาเอ็งมาหาข้าสักหน" แล้วหันหน้าถามเพียรทนว่า "ว่าไงเจ้าเพียรทน เอ็งทนสมชื่อหรือไม่"

เพียรทน "ผมคิดว่าเป็นเช่นนั้น ถึงปีที่ ๑๐ ผมมีฐานะมั่นคง แม้นั่งนอนอยู่กับบ้านก็รับประทานไม่หมด เมื่อเห็นที่มีผลสมตามความมุ่งหมายแล้ว ผมคิดจะปลูกเรือนอยู่ให้สบายสักหลังหนึ่ง จึงปรึกษาภรรยาเขาก็เห็นดีด้วย กำลังตรึกตรองถึงแผนผังว่าจะปลูกรูปใด แบบไทยหรือแบบเทศ ความคิดวนเวียนไปมาไม่แน่ใจ เพราะชอบทั้งสองแบบ แล้วก็เลยไม่ได้ปลูกในปีนั้น ต้องรอไปอีก ๑ ปี"

ท่านอาจารย์ "ขัดข้องอย่างไร"

เพียรทน "ไม่ขัดข้องเลยครับ ผมได้คิดว่าสิบกว่าปีต้องตรากตรำต่อการงาน จากฐานะอันยากแค้นจนมีหลักฐาน บ้านก็เป็นกระต๊อบเล็ก ๆ อยู่มาจนสร้างตัวได้

การปลูกบ้านใหญ่ จะได้อยู่สมความตั้งใจหรือไม่นั้น เป็นอนิจจัง ถ้าปลูกบ้านแล้วบังเอิญไม่ได้อยู่ จะไม่มีอะไรติดตัวไปถ้าความตายตามสังหาร ควรจะเตรียมตัวเพื่อความตายเสียก่อน ผมคิดดังนี้ แทนที่จะปลูกบ้านกลับไปทอดกฐินจนเต็มศรัทธา เมื่อทำบุญแล้ว แม้จะไม่ได้อยู่บ้านใหม่ก็ชื่อว่า เรามีบุญ เป็นเรือนใจอยู่ ผมงดการปลูกบ้านด้วยตริกตรองเห็นทางดังนี้"

ท่านอาจารย์ มองหน้า เพียรทน "เอ็งนี่ลูกไม้พราวเลย คิดถูกแล้วเจ้าเพียรทน เพราะชีวิตเราไม่แน่ว่าจะยืนนานเท่าไร เอ็งลำบากมากแล้ว ต้องทำบุญแก้ลำบาก ถ้าปลูกบ้านเสร็จ บังเอิญตายลงเอ็งจะต้องลำบากในโลกต่อไปเหมือนโลกปัจจุบัน คงไม่พ้นลำบากไปได้ เอ็งทอดกฐินเสียก่อนปลูกเรือน ข้าขออนุโมทนาในความไม่ประมาทของเอ็ง" ท่านอาจารย์พูดแล้วถามต่อไปว่า "แล้วเลยไม่ได้ปลูกจนกระทั่งบัดนี้กระนั้นหรือ ? เจ้าเพียรทน"

เพียรทน "หามิได้ขอรับ ท่านอาจารย์ พอรุ่งขึ้นปีใหม่ ผมก็ปลูกบ้านได้อย่างสบายใจทีเดียว และดีกว่าความคิดเดิมด้วย"

"เอ็งจะโม้มากไปกระม้าง เจ้าเพียรทน" ท่านอาจารย์พูด "ก็เอ็งพูดว่าทอดกฐินจนเงินหมดกระเป๋า ทำไมบ้านจึงใหญ่กว่าเดิม เอ็งทำกินตั้ง ๑๐ ปี พึ่งจะมีทุนปลูกบ้าน ทอดกฐินแล้วทำงานปีเดียวมีเงินมากกว่าเดิม ไม่เกินความจริงไปหรือ? เจ้าเพียรทน"

"ไม่เกิน หามิได้" เพียรทนตอบ "ไม่ทราบว่าเหตุผลอะไร ในสวนต้นไม้ทุกชนิดผลิตผลดกดื่น ข้าวในท้องนากอใหญ่ถนัดเลย รวงโตด้วย มิใช่แต่เท่านั้น คนเช่านาเอาข้าวมาส่งจนถึงบ้าน ไม่ต้องเที่ยวเก็บเหมือนแต่ก่อน ไม่ทราบว่ากรรมอะไรดลบันดาลให้เป็นเช่นนั้น ท่านอาจารย์ทราบไหมครับ"

"ข้าจะไปทราบได้อย่างไร" ท่านอาจารย์พูด "เจ้าเป็นคนตัดสินใจเด็ดขาด เห็นการกุศลสำคัญกว่าความสุขส่วนตัว เจ้าทำกรรมซึ่งบุคคลน้อยคนทำได้โดยง่าย ผลของความดีส่งเสริมเอง จะมีอะไร"

"ผมก็แน่ใจเช่นนั้น ทุกวันนี้ก็ส่งเสริมในด้านกุศล เมื่อหลักฐานมั่นคงแล้ว ผมเบาใจมาก กาลต่อไปถ้าไม่มีกรรมเลวมาตัดตอน ผมก็นอนสบายตลอดชาติ" เพียรทนจบคำบรรยายของตนด้วยประการดังนี้

ท่านอาจารย์พอใจในความอุตสาหะของเพียรทนมาก เมื่อเพียรทนเล่าจบท่านก็หันไปถามเพียรทำว่า "เจ้าเพียรทำ เอ็งอ้างว่าขายยานั้น เอานกเขาคู่ไปขายภิกษุสามเณรบ้างหรือเปล่า? ข้าไม่ไว้ใจเลย เพราะเมื่อเอ็งเป็นเด็กลูกไม้ดก"

เพียรทำ "เปล่าครับ การส่งเสริมภิกษุสามเณรให้ชั่วนั้น ไม่เป็นวิสัยของผม มีแต่ส่งเสริมให้ดี"

ท่านอาจารย์ "เออ ดีแล้ว เจ้าเพียรทำ ตั้งแต่สร้างตัวมานั้นได้หลักฐานดีแล้วหรือยัง?"

เพียรทำ "ก็ไม่แพ้เพียรทน ถ้าท่านอาจารย์ไปจังหวัดสมุทรสงคราม ไปถามชื่อผมที่ห้องแถวข้างวัดอัมพวา แม้เด็ก ๆ ก็รู้จักผม ผมมีห้องแถวส่วนตัว ๓ ห้อง เรือแท็กซี่ ๒ ลำ ยังมีสวนให้เขาเช่าอีก ผมสองคนผัวเมียนั่ง ๆ นอน ๆ ก็ไม่ต้องโกงใครกิน" เพียรทำจบชีวประวัติของตนดังนี้

ท่านอาจารย์เพิ่มความดีใจในความเป็นไปแห่งศิษย์ของตน ท่านมองหน้าอย่างปรานี แล้วถามเพียรดีต่อไปว่า "เจ้าเพียรดี ลองเล่าเรื่องสุราเมรัยต่อไป เมียเอ็งเป็นผู้หญิงดีมาก"

เพียรดี "เมียผมก็เริ่มใช้อิทธิพลภรรยาธิปไตยทันที พอรุ่งเช้ารับประทานอาหารแล้ว แม่บังคับให้ผมลงท้ายเรือ ภรรยาผมนั่งกลางทอดกล้วยขายบ้าง แลกข้าวบ้าง ตั้งแต่เช้าจนค่ำ"

"การค้าของผม ครั้งแรกอึดอัดใจ ร้อนแดดมาก ผมก็บ่น ภรรยาผมพูดว่า "ฉันก็นั่งเรือลำเดียวกับพี่ร้อนเท่ากัน จะต้องมาบ่นเอาอะไร ใต้ร่มไม้ชายคลองเราพักได้" พอเข้าร่มไม้ลมพัดเย็นง่วงนอน ภรรยาผมเตือนให้ออกเรือ ผมบอกว่าขี้เกียจ ภรรยาผมถามว่า "ตัวขี้เกียจกินได้ไหม" กำลังทะเลาะกันอยู่ เจ๊กขายน้ำแข็งพายเรือมา ผมเรียกซื้อรับประทาน ภรรยาผมว่า "ถ้าพี่จะรับประทานก็ได้ แต่ต้องทนร้อนและขยันเหมือนเจ๊กขายน้ำแข็งกาแฟ ถ้ารับแล้วยังขี้เกียจก็อย่ารับเลยดีกว่า เพราะรับแล้วไม่ทำให้พี่ดีขึ้น"

"ผมถูกภรรยาคัดสันดานหลายเดือน ต่อมาก็คุ้นเคยกับการพายเรือและได้กำไรบ้าง กำลังใจดีขึ้นกลับบ้านโม่แป้งจัดหาของขายแลกข้าวได้มากขึ้น ก็นำไปขายได้

เงินเป็นพกเป็นห่อ เดือนแรกได้กำไร ๑๕ บาท ดีใจว่าเป็นเศรษฐีมีเงินตั้ง ๑๕ บาท"

ฉันทนาเห็นเป็นโอกาส แม่เทศน์ให้ผมฟังว่า " นี่แหละเป็นผลของความขยัน ถ้าพี่มัวโอ้เอ้อยู่เมื่อไหร่เราจะมีเงินใช้ เมื่อไรเราจะมีเรือนอยู่ พี่ไม่ได้คิดหรือ ? คนต่างชาติมาจากประเทศอื่น เขาไม่ได้เอา แผ่นดินติดตัวมาเมืองไทยเลย ไม่นานนี้เขามีเงินมากมีที่ดินเป็นของตน มีเรือนอยู่สบาย มีเครื่องนุ่งห่มดี ๆ มีอาหารอย่างดีบริโภค เราเกิดในเมืองของเราเอง ขาดแคลนทุกอย่าง ที่อยู่ก็ต้องอาศัยคนอื่น ต้องอาศัยเขานอน ต้องอาศัยเขาตาย พี่อายคนต่างชาติเขาบ้างซิ คนต่างชาติมีเงินทอง เขาดูถูกเราอย่างกับแมว แม้จะพูดด้วยเขาก็ไม่อยากพูด เพราะความจนคนจึงกลายเป็นเศษคน"

" ความเลวที่มีแก่บุคคล ก็เพราะความจนนี้เป็นส่วนหนึ่ง ความจนก็เพราะผลของการเกียจคร้าน พี่เห็นผลแห่งความเพียรแล้ว ก็จงพยายามช่วยกัน ไม่กี่ปีเราก็พอจะมองหน้าคนได้สนิท เมื่อคิดย่อท้ออยู่ ความจนต้องเป็นสมบัติผูกคอเราจนตาย และลูกเราก็จะรับความจนเป็น

มรดกต่อไป เหมือนเราทั้งสองรับมาแล้ว เราทั้งสองอย่าให้มรดกอันชั่วช้าคือความจนนี้ตกทอดไปแก่ลูกอีกเลย"

"ตั้งแต่นั้นมา ผมทั้งสองก็ร่วมหัวจมท้าย ทนลำบากสร้างฐานะ บัดนี้มีพื้นที่มากกว่า ๑๐๐ ไร่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ไม่ต้องไถนาก็พอรับประทาน ผมเห็นผลของความเพียรแล้ว สมจริงดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า–

"**คนล่วงทุกข์ เพราะความเพียร**"

ท่านอาจารย์ได้ทราบประวัติของคนทั้ง ๓ แล้ว ท่านมีมุทิตาจิตอย่างสูง ท่านพร่ำสอนว่า–

"ทรัพย์นี้มิไกล ใครปัญญาไว หาได้บ่นาน แว่นแคว้นแดนดิน มีสิ้นทุกสถาน ผู้ใดใจคร้าน บ่อพานพบนา"

"ข้าอ่านหนังสือจำได้แต่เด็ก ๆ คนที่เข้ามาประเทศไทย เขาเอาความขยันติดตัวมา ทำงานหามรุ่งหามค่ำ ฝนตกแดดออกไม่มีความหมายอะไร ความหมายของเขาอยู่ที่เงิน งานวัดหรืองานบ้านเพียงแต่มีมหรสพแล้ว เขานั่งโต้รุ่งทีเดียว ขายของจนหมดเสียงกลอง จนหมดความมืด พอเลิกงาน เขาหาเงินได้ตั้ง ๑๐๐ ตั้งชั่ง ส่วนพวก

เรานั่งดูละเกละครจนตลอดงานเหมือนกัน การหาเงินมันผิดกันนัก พวกเราว่างงานก็เล่นการพนัน ดื่มสุราเมรัย ก่อความทะเลาะวิวาท เราจะเอาเงินมาจากไหน คนอื่นกินหมูกินไก่ แต่คนเกียจคร้านกินน้ำลายของตนเอง นั่นเป็นผลของการเกียจคร้าน คนเกียจคร้านนอนลำบาก กินลำบาก อยู่ลำบาก ตายลำบาก"

"พวกเอ็งเห็นความลำบากมาแล้ว จงพยายามรักษาตนให้ดี อย่าหลงอบายมุข เพราะอบายมุขเป็นบาปมิตรของคนทุกคน การช่วยตัวเองในการประกอบอาชีพนี่แหละเป็นเทพเจ้ารักษาพวกเอ็งให้พบความเจริญในอนาคต ความเพียรเป็นพระเจ้าที่สูงศักดิ์และศักดิ์สิทธิ์ ดลบันดาลให้มนุษย์พ้นจากความจน เป็นคนร่ำรวยได้ ตัวเองได้พบมาแล้ว ฉะนั้น พวกเอ็งจงบูชาพระเจ้าคือความเพียรไว้ อย่าประมาทดูหมิ่น ความสวัสดิมงคลจะเกิดมีแก่พวกเอ็งจนตลอดชีวิต"

ทั้ง ๓ คนต่างกราบรับโอวาทของท่านผู้ทรงศีลด้วยความเคารพอย่างสูง ต่างรู้สึกภาคภูมิใจที่ตนได้ก็ฐานะสมกับคำแนะนำของอาจารย์ดังบรรยายมา ฉะนี้

บทที่ ๓

"กรรมสนอง"

ในโอกาสต่อมา ปกิณณกะกถาก็เกิดขึ้นระหว่างอาจารย์กับศิษย์ โดยเพียรดีพูดว่า "ผมคิดไม่ออกเลยว่ายุคปัจจุบันนี้คนมีการศึกษาดีมาก แต่คนโหดร้ายก็มากกว่าแต่ก่อน การศึกษาไม่ปราบอัธยาศัยอันชั่วร้ายของคนได้หรือขอรับท่านอาจารย์"

ท่านอาจารย์ "เอ็งมีเรื่องอะไรหรือ ?"

เพียรดี "มีครับ เรื่องเป็นดังนี้ หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่า หญิงคนหนึ่งถูกคนร้ายจับไปขัง อดข้าวถึง ๕ วัน จึงหนีมาได้ คนอะไรโหดร้ายอย่างนั้น"

ท่านอาจารย์ "ใครโหดร้าย"

เพียรดี "คนร้ายซิครับ"

ท่านอาจารย์ "หญิงคนที่ถูกขังนั่นแหละ อาจโหดร้ายก็ได้"

ทั้ง ๓ คนมองตากันด้วยความแปลกใจ คิดว่าท่านอาจารย์จะมีสติฟั่นเฟือนเสียแล้ว แต่ไม่กล้าพูดอะไรเพราะ

รสหวานเมื่อคราวเป็นเด็กยังจำได้แม่นยำ อาจารย์สังเกตเห็นกิริยาของคน ๓ คนได้ดี จึงแกล้งพูดว่า "เจ้าเพียรทำเอ็งเข้าใจอย่างไร"

เพียรทำ "ผมเห็นด้วยดังท่านอาจารย์"

ท่านอาจารย์ "เอ็งมีเหตุผลอะไร จึงมาเห็นร่วมกับข้า"

เพียรทำ "ท่านอาจารย์เห็นดังนั้น ผมจะค้านก็จะเสียคารวะ"

ท่านอาจารย์ "เอ็งนี่หลบมุมตามเคย จำได้ไหมเมื่อเอ็งเป็นเด็ก หนีข้าไปขว้างนกกระจอกเล่น ข้าเรียกมาถามว่า ขว้างมันทำไม นกกระจอกมันก่อความเสียหายแก่เอ็งหรือ? จึงรังแกมัน เอ็งตอบว่านกกระจอกไล่จิกหัวเอ็งจึงขว้างไล่มัน ไอ้นิสัยหลบมุมของเอ็งนี่ไม่จืดจางเลยนะเจ้า เห็นจะต้องแก้ด้วยความเคย"

"ที่ข้าพูดว่า อาจจะเป็นความโหดร้ายของคนที่ถูกขังก็ได้นั้น โดยมีเหตุผลอันควรฟัง ตามตำนานพระศาสนามีเรื่องเล่าว่า –

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี มีภิกษุ ๗ รูป เดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ยังไม่ทันถึงพระเชตวัน ต้องแรมคืนตามทางได้ไปอาศัยในถ้ำแห่งหนึ่ง เวลากลางคืนหินแผ่นใหญ่หล่นมาปิดปากถ้ำไว้ ภิกษุ ๗ รูปนั้นติดอยู่ในถ้ำ ชาวบ้านช่วยกันงัดแผ่นหินถึง ๗ วัน ภิกษุ ๗ รูปนั้นจึงออกมาได้ มีอาการปางตาย เพราะไม่ได้อาหารและน้ำเลย

ออกจากถ้ำได้บำรุงกายมีกำลังแล้ว เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลเล่าอันตรายที่ตนได้ประสบมาให้ทรงทราบตั้งแต่ต้นจนอวสาน

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อันตรายที่พวกเธอประสบนั้น แสดงว่าพวกเธอได้เสวยผลของกรรมที่พวกเธอได้กระทำไว้ โดยเหตุผลมีว่า ในอดีตสมัย พวกเธอเป็นเด็กเลี้ยงโค พบเหี้ยตัวหนึ่งในเวลาเลี้ยงโค พวกเธอไล่จับมัน เหี้ยหนีเข้าสู่จอมปลวกเพราะกลัวภัย พวกเธอไม่ยั้งใจเอาใบไม้และหญ้าจุกช่องจอมปลวก มิให้เหี้ยออก

ครั้นแล้วพากันกลับบ้าน รุ่งขึ้นวันใหม่พวกเธอต้อนโคไปเลี้ยงที่อื่นลืมเหี้ยเสียนั้นเสียถึง ๗ วัน ครั้นวันที่ ๗ เธอต้อนโคมาที่นั้นอีก เห็นจอมปลวกระลึกขึ้นได้ ช่วยกันเปิดช่องปลวก เห็นเหี้ยคลานต้วมเตี้ยมออกมามีอาการปางตาย เพราะไม่ได้อาหารถึง ๗ วัน พวกเธอกลับได้เมตตาจิตคิดสงสารเหี้ยนั้น ช่วยกันขยำตามแข้งขาและสันหลังเหี้ยแล้วปล่อยไป

ความผิดที่พวกเธอกระทำไว้ในครั้งอดีตชาติตามมาทัน จึงบังเอิญให้หินตกมาปิดถ้ำขังพวกเธอไว้

เจ้าเพี้ยรทำ ครั้นพระพุทธเจ้าตรัสดังนั้นแล้ว ได้ตรัสพระคาถาเป็นอมตภาษิตเตือนใจพุทธบริษัทว่า–

"น. อนฺตลิกฺเข น สมุทฺทมชฺเฌ ฯลฯ"

"บุคคลก่อกรรมชั่วไว้แล้ว จะหนีไปในอากาศในมหาสมุทร สู่ซอกภูเขา ไม่พ้นจากกรรมอันชั่วช้านั้นได้ดังนั้น"

เพี้ยรดี "คนทำไม่ดีไว้ ให้ผลไม่ดีดังที่ท่านอาจารย์นำมาแสดง พวกผมได้ใจความแล้ว ส่วนคนดีทำความดีไว้ ถึงคราวตกทุกข์ได้ยาก ความดีจะได้ช่วย

ให้พ้นทุกข์ เหมือนคนทำไม่ดีมีความสุขอยู่ กลับได้ทุกข์ เพราะความไม่ดีส่งผลดังเด็กเลี้ยงโคนั้น จะมีบ้างหรือไม่"

ท่านอาจารย์มองหน้าเพียรดีด้วยกึ่งนัยน์ตา สายตาซึ่งมีอำนาจเริ่มฉายแสง ทั้ง ๓ คนเริ่มหนาว ๆ ร้อน ๆ เพราะท่านอาจารย์เข้าลักษณะเดิม ต่างมองตาประสบกันอย่างรู้ความหมาย ท่านอาจารย์อึ้งอยู่ครู่หนึ่ง ลุกเข้าห้อง

เพียรทน ทนอยู่ไม่ไหว จึงพูดกระซิบว่า "เจ้าเพียรดีเสือกสอดขึ้นได้ นี่มันลักษณะแกว่งเท้าหาเสี้ยน หรือจับเหาใส่หัวตัวเอง ประเดี๋ยวเถอะไม่หวายก็ตะพดคนใดคนหนึ่งหรือ ๓ คนต้องโดนแน่" ต่างถอนใจใหญ่ โดยคิดว่าลักษณะนี้เคยมีหวายหรือตะพดติดมือมา

ท่านอาจารย์หายเข้าห้องไปครู่หนึ่ง ได้ยินเสียงกุกกักข้างใน เพิ่มความไม่สบายขึ้นเป็นทวีคูณ จะหนีก็ไม่ได้จะสู้หน้าก็กลัว จำใจนั่งคอยด้วยความร้อนใจ ท่านอาจารย์ออกจากห้อง ภายในกลีบจีวรมีของยาว ๆ คล้ายกระบองสั้นซ่อนมาด้วย ทั้ง ๓ คนเห็นแล้วตัวชาเย็นรู้สึก

เสียว ๆ สันหลัง กลัวกระบองอิทธิพลของท่านอาจารย์ พอท่านอาจารย์นั่งเรียบร้อย เพียรทำเตรียมคุกเข่าจะกราบ หนีตะพดท่านอาจารย์ เพียรดีเพียรทน ขยับจะทำตาม ท่านอาจารย์เหลียวไปเห็น ท่านออกคำสั่งเฉียบขาดว่า " นั่งดังเดิมไปไหนไม่ได้ "

ทั้ง ๓ จำใจนั่งด้วยความลำบากใจ ท่านอาจารย์งัดเอาสิ่งที่ทั้ง ๓ คนเข้าใจว่าตะพดออกจากจีวร นั่นมันหนังสือใบลาน ทั้ง ๓ คนกระพริบตาถี่ ๆ เพื่อจะดูให้รู้ว่าเป็นอะไรแน่ ครั้นแน่ใจแล้วต่างคนต่างโล่งอกมองหน้าพากันยิ้มด้วยความดีใจ

ท่านอาจารย์พูดว่า " คนมีบุญถึงคราวทุกข์ บุญก็ไม่ทิ้ง อันความจริงบุญไม่เคยทิ้งใครเลย คอยหาโอกาสส่งเสริมเสมอ

มีเรื่องปรากฏในอรรถกถาธรรมบทภาค ๒ ว่า –

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โฆษิตาราม เขตนครโกสัมพี มีเศรษฐีในพระนครนั้นคนหนึ่ง เป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะไพศาล วันหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระ

โกสัมพี สวนทางกับปุโรหิตผู้กลับจากที่เฝ้า จึงถามถึงฤกษ์และความเป็นไปของชะตาบ้านเมือง ท่านปุโรหิตตอบว่า ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง แต่เด็กเกิดวันนี้จะมีฐานะเป็นเศรษฐี บอกดังนั้นแล้วต่างจากกันไป

ภรรยาของเศรษฐีผู้มีครรภ์แก่อยู่ เศรษฐีจึงให้คนใช้กลับบ้านฟังข่าวการคลอดบุตรของภรรยา เมื่อทราบว่ายังไม่คลอด กลับจากที่เฝ้าแล้ว ให้สาวใช้ชื่อนางกาลีไปสืบถามว่า หญิงคนใดคลอดบุตรวันนี้บ้าง นางกาลีเป็นคนไปสืบถาม ได้ความแล้วจึงซื้อเด็กมาด้วยทรัพย์ราคา ๑,๐๐๐ กหาปณะ เอามาเลี้ยงเป็นบุตรด้วยตั้งใจว่า ถ้าลูกของตัวเป็นหญิง ก็จะให้ลูกเลี้ยงอยู่ต่อไป ถ้าลูกของตนเป็นชาย ก็จะฆ่าลูกเลี้ยงเสีย ต่อมาภรรยาเศรษฐีคลอดลูกเป็นชาย เศรษฐีดีใจและคิดว่าเมื่อลูกเลี้ยงไม่มี ลูกของเราก็ต้องเป็นเศรษฐี จำจะต้องฆ่าลูกเลี้ยงดังตั้งใจ ฉะนั้นจึงสั่งนางกาลีเป็นความลับว่า จงเอาเด็กที่ซื้อไว้ไปทิ้งในคอกวัวให้วัวเหยียบให้ตาย

ครั้งที่ ๑ นางกาลีไปทำตามนายสั่ง โคผู้ตัวหนึ่งเป็นจ่าฝูง ตามธรรมดาออกทีหลังโคตัวอื่น วันนั้นมันออก

มาก่อน ยืนคร่อมเด็กนั้นไว้ ฝูงโคออกจากคอกไปโดยไม่กระทบเด็กนั้นเลย คนเลี้ยงโคเห็นเข้าดีใจ เอาไปเลี้ยงเป็นลูก เศรษฐีทราบแล้วให้นางกาลีไปซื้อมาอีก

ครั้งที่ ๒ เศรษฐีคิดฆ่าลูกต่อไป ครั้นเห็นช่องจึงให้นางกาลีเอาเด็กไปทิ้งที่ทางเกวียนเวลากลางคืน เพื่อให้เกวียนทับ นางกาลีทำตามสั่ง หมู่เกวียนสินค้าเดินทางมาถึงตรงนั้นเวลากลางคืน พอใกล้เด็กวัวสลัดแอกทิ้งเกวียนไม่ยอมเดิน เจ้าของขับมาเทียมเกวียนอีกก็ไม่ยอมไป สลัดแอกออกทุกครั้ง จนรุ่งเช้าเจ้าของเกวียนเห็นเด็กนอนขวางทางอยู่ ดีใจเอาเด็กนั้นมาเลี้ยงเป็นลูก เศรษฐีทราบข่าวนั้น ให้นางกาลีไปซื้อมาด้วยทรัพย์เท่าเดิม

ครั้งที่ ๓ ต่อมาเศรษฐีแนะนำนางกาลีว่า จงเอาเด็กนี้ไปทิ้งที่ป่าช้า ให้สุนัขป่ามันกิน บังเอิญคนเลี้ยงแพะต้อนแพะตั้งพันตัวไปเลี้ยงที่ป่าช้า แม่แพะตัวหนึ่งเห็นเด็กนั้น เกิดความสงสารย่อตัวให้เด็กนั้นดูดนม เมื่อแพะตัวอื่นไปหมดแล้ว แม่แพะนั้นไม่ยอมไป เจ้าของร้อง

เรียกมันก็เฉยเสีย เจ้าของโกรธมากจะไปตีแพะ เห็นกิริยาแพะมีต่อเด็กเกิดความสงสารเด็ก ดีใจเอาไปเลี้ยงเป็นลูก เศรษฐีทราบความนั้นแล้ว ให้นางกาลีไปซื้อมา

ครั้งที่ ๔ เศรษฐีสั่งให้นางกาลีไปโยนทิ้งในเหว เด็กนั้นไปติดอยู่ที่กระเชิงเหมือนนอนเปล ช่างไม้ตัดไม้เห็นเข้าดีใจเอามาเลี้ยงเป็นลูก เศรษฐีให้ซื้อมาอีกด้วยทรัพย์เท่าจำนวนเดิม เศรษฐีพยายามฆ่าลูกเลี้ยงดังนี้จนเด็กนั้นโตตั้งชื่อว่า "โฆสก"

ครั้งที่ ๕ เศรษฐีคิดฆ่าลูกเลี้ยงตลอดมา วันหนึ่งไปหาเพื่อนเป็นนายช่างหม้อ แจ้งว่ามีลูกชั่วช้าอยู่คนหนึ่ง ฉันจะส่งเด็กนั้นมา เมื่อถึงบ้านท่านแล้ว จงตัดเด็กนั้นเป็นท่อน ๆ ใส่ตุ่ม เวลาเผาตุ่มจงเผาเสียในหลุมเดียวกัน เราจะรางวัลแก่ท่านเป็นเงิน ๑,๐๐๐ กหาปณะ นายช่างรับธุระจะจัดการให้

ครั้นได้โอกาส เศรษฐีบอกโฆสกว่า เจ้าจงไปบ้านช่างหม้อ จงบอกว่า อย่าลืมเรื่องที่สั่งไว้ โฆสกไปด้วยความซื่อ เดินไปกลางทาง ลูกตัวของเศรษฐีเห็นเข้าก็รับอาสานำข่าวไปบ้านช่างหม้อ แต่ขอร้องให้โฆสกเล่นสกา

แทนตัว เพราะตนเล่นแพ้เขาทุกครั้ง ขอให้แก้แค้นแทนตนด้วย ตกลงกันแล้วลูกเศรษฐีไปแทนโฆสก พอช่างเห็นหน้าก็พาเข้าห้อง เอามีดสับเป็นท่อน ใส่เตาเผาเรียบร้อยตามคำสั่งเศรษฐี

เวลาเย็น โฆสกกลับไปบ้าน เศรษฐีถามกิจการที่สั่งไป โฆสกเล่าเรื่องว่าน้องชายรับอาสาไปแทนตัวขอให้ตนเล่นสกาแทน

เศรษฐีได้ฟังดังนั้นแทบกระอักเลือด ถูกความโศกใหญ่หลวงท่วมทับดวงใจ คิดจะฆ่าลูกเลี้ยง แต่ลูกของตนไปรับความตายแทน เศรษฐีแค้นใจมาก คิดอุบายจะฆ่าโฆสกต่อไป

ครั้งที่ ๖ เศรษฐีเขียนหนังสือถึงเสมียนของตนว่า คนที่ถือหนังสือมานี้เป็นลูกชั่วช้าของตน เมื่อมาถึงท่านแล้ว จงจับฆ่าฝังเสียในหลุม เขียนแล้วใช้ให้โฆสกนำไปให้นายเสมียน โฆสกไม่รู้หนังสือ เอาหนังสือห่อผ้าไปถึงบ้านนายเสมียนแล้ว บังเอิญนายเสมียนไม่อยู่ ภรรยาจัดการต้อนรับ กลางวันนอนเล่นเลยหลับไป ธิดาสาวรูปงามของนายเสมียนมาพบเข้าเกิดความรัก แก้ห่อผ้าออกดู

เห็นหนังสือจึงอ่านทราบความแล้วคิดว่า นายคนนี้โง่ ความรักซึ่งเคยมีต่อกันในอดีตชาติ ดลใจให้นางแปลงสารนั้นเสียใหม่ เป็นใจความว่า เมื่อโฆสกมาถึงบ้านท่านแล้ว จงจัดการแต่งงานกับลูกสาวของท่าน เขียนแล้วเก็บไว้ตามเดิม รุ่งขึ้นโฆสกพบนายเสมียนเอาหนังสือส่งให้ นายเสมียนอ่านทราบความแล้วดีใจนักหนา รีบจัดการสมรสทันที แล้วส่งข่าวการแต่งงานไปให้เศรษฐีทราบ

เศรษฐีถูกทุกข์โทมนัสท่วมทับใหญ่ อาลัยถึงลูกที่ตาย เสียใจที่ฆ่าลูกเลี้ยงไม่สำเร็จ ไม่เป็นอันกินอันนอน เลยป่วยเป็นโรคลงแดงตาย สมบัติของเศรษฐีก็ตกเป็นของนายโฆสกทั้งสิ้น

ท่านอาจารย์บรรยายให้ฟังดังนี้แล้วพูดว่า "นี่เป็นเรื่องของคนมีบุญ คราวถึงทุกข์ก็รอดพ้นมาได้ถึง ๖ ครั้ง การที่นายโฆสกพ้นอันตรายมาได้ เพราะผลที่ได้ป้องกันอันตรายให้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า สมัยอดีตชาติมาคุ้มครอง"

"เจ้าได้ฟังดังนี้แล้ว จงพยายามทำดีให้มาก ๆ อย่าเบียดเบียน อย่าอิจฉาริษยาเขา จงตั้งหน้าทำมาหากินโดยสุจริต เมื่อมีความตั้งใจพยายามอยู่ จะต้องได้รับ

ผลแห่งความพยายาม ดังเจ้าทั้ง ๓ ได้ประสบมาแล้ว จงรักษาความมั่นคงนี้ไว้ เจ้าทั้ง ๓ จะรุ่งเรืองเป็นลำดับไป นี่ดึกมากแล้ว จงไปหาที่นอนตามสบาย"

เพียรดี เพียรทำ เพียรทน ก้มกราบรับโอวาทของอาจารย์แล้วออกมาพักตามสะดวกของตน ได้เวลาอันสมควรก็นำเอาโอวาทของอาจารย์มาปฏิบัติ ก็พบสิริสวัสดิ์มั่นคงด้วยทรัพย์สินเป็นทวีคูณ

ทั้ง ๓ คนได้พบกับความสุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ ดังท่านกล่าวไว้ในคิหิปฏิบัติว่า

๑. สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์
๒. สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์บริโภค
๓. สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ และ
๔. สุขเกิดแต่การประกอบการงานที่ปราศจากโทษ

ความสุข ๔ ประการนั้น ใคร ๆ ก็ปรารถนา แต่อย่าพึงเข้าใจว่านั่งนอนนึกเอา ความสุขจักเกิดขึ้นเอง ถ้าคิดดังนั้น จะไม่พบความสุขเลย ความปรารถนาของทุกคนจะสำเร็จก็ต้องอาศัยความหมั่นขยัน ได้ทรัพย์แล้วเว้นอบายมุข คือทางแห่งความเจริญ

อันความจริงคนในโลก บางคนมีสมบัติมาก เช่น มีที่นา ที่สวน ทำมาหากิน บางคนสมบัติทวีขึ้น แต่บางคนอาศัยพื้นที่ทำกินไม่นานเท่าไร ที่นา สวน กลายเป็นของคนอื่นหมด ทั้งนี้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. เกียจคร้าน หาเงินได้ไม่พอแก่รายจ่าย เช่น หาได้วันละ ๑ บาท แต่ใช้จ่ายวันละ ๒ บาท เป็นต้น อย่างนี้เอาตัวไม่รอด

๒. เป็นนักเลง ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินไป หมดทุน แล้วก็ต้องหันเข้าหาทุจริต ก่อความเดือดร้อนแก่ตนและคนอื่น ย่อมไม่ได้รับความสุข ๔ ประการนั้น

เบื้องหลังแห่งชีวิต แสดงประวัติของผู้ที่ตั้งตัวได้ด้วยการกระทำเช่นไร เป็นเรื่องของผู้ได้รับผลแห่งการกระทำมาแล้ว ถ้าท่านไปถึงสถานที่ตัวอ้างไว้แล้วสืบถาม จะได้ความจริง เราควรพิจารณาดูเรื่องนี้ ว่าดีหรือไม่ดี ถ้าท่านพบความดีในหนังสือนี้ ก็ควรจะพยายามทำดี จงทำเบื้องหลังของชีวิตให้ไพศาลด้วยความดี เทพยดาจะประทานพรพิเศษ อันได้แก่ความสุข ๔ ประการนั้น ทุกทิวาราตรีกาล

ขอสันติจงมีแก่สรรพสัตว์ ฯ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ
นาวาเอก นพ ไหตรภวานนท์ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ค. ๑๓